Plenair verslag

Tweede Kamer, 17e vergadering Woensdag 28 oktober 2026

Begrotingen Koning en Algemene Zaken 2027

Begrotingen Koning en Algemene Zaken 2027

Aan de orde is de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaat van het Ministerie van Algemene Zaken (IIIA), de begrotingsstaat van het Kabinet van de Koning (IIIB) en de begrotingsstaat van de Commissie van Toezicht op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (IIIC) voor het jaar 2027 (37020-III);**
- **het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaat van de Koning (I) voor het jaar 2027 (37020-I).**

Termijn inbreng

De **voorzitter**:
Ik heropen de vergadering. Mag ik u verzoeken uw plaatsen in te nemen? Aan de orde is de behandeling van de begroting Koning en de begroting Algemene Zaken. Daarvoor heet ik de minister-president van harte welkom. Het mooie is dat deze begroting de enige is die we in één avond met elkaar afronden. Dat belooft dus een hele fijne avond te worden.

De algemene beraadslaging wordt geopend.

De **voorzitter**:
Als ik zo de sprekerslijst zie, stel ik me voor dat we het wel voor de dinerpauze zouden moeten kunnen afronden. Om dat ook te laten slagen geef ik dan ook maar meteen het woord aan mevrouw Bromet voor haar inbreng namens de fractie van PRO.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Dank u wel, voorzitter. Mij wordt echt heel vaak gevraagd of het nou moeilijk is om Tweede Kamerlid te zijn. Ik vind het zelf helemaal niet moeilijk, maar in de voorbereiding voor dit debat dacht ik wel: het lijkt me wel heel moeilijk om koning te zijn. Ik spreek de koning nooit. Ik ben benieuwd of hij kijkt naar dit debat. Ik zie van de koning wat alle Nederlanders van hem zien. Gisteren was hij bijvoorbeeld op bezoek in een azc en maakte hij een selfie met een paar schattige jongetjes, vluchtelingen. Ik vind dat moedig van de koning en warm. Dus als hij luistert: complimenten!

Die complimenten wil ik ook geven voor het onderzoek dat hij heeft gedaan naar zijn eigen familiegeschiedenis en de rol die de familie heeft gehad in de geschiedenis van Nederland. Ik vind dat moedig. Ik vind dat goed. Ik wil aan de premier vragen: wat gaat er nu verder gebeuren met dat onderzoek? De koning heeft erkend dat er dingen niet zijn gegaan zoals ze hadden moeten gaan. Maar eindigt het hiermee?

Voorzitter. Volgens mij is het ook heel moeilijk om premier te zijn. Wij hebben een brief gekregen over de uitvoering van moties die vorig jaar zijn ingediend. Wij voeren dit debat één keer per jaar. Ik vond het wel opmerkelijk dat hij schrijft: ik ga de moties niet uitvoeren. Dat zijn moties die door een meerderheid van de Kamer zijn aangenomen. Het argument van de premier is dan: het gaat over grondwetswijzigingen en daar is een tweederdemeerderheid voor nodig. Maar volgens mij voeren we die debatten over wetswijzigingen altijd. Fracties kunnen zich tijdens zo'n wetsbehandeling bedenken. Ze kunnen een ander standpunt innemen. We bedenken helemaal niet al vooraf of er wel of geen meerderheid voor een voorstel is. Sterker nog, mevrouw Beckerman zei net tegen mij: ik vond dat antwoord wel grappig, want dit kabinet heeft helemaal nergens een meerderheid voor, dus dan kun je eigenlijk wel naar huis gaan. Dat doen we ook niet. Het gaat PRO erom — wij hebben die moties vorig jaar ingediend — dat de Koning ook belasting moet gaan betalen, net als een heleboel andere koningen in Europa. Er is één andere koning die geen belasting betaalt en dat is de koning van Noorwegen. Ook 70% van de Nederlanders vindt het eerlijker als de Koning belasting gaat betalen. Ik vind het ook in het licht van de discussie die we hebben over de toenemende ongelijkheid heel reëel, ook in het kader van het draagvlak voor het koningshuis, als er nagedacht wordt over die belastingheffing. Dat kunnen we ook doen als we nog niet zeker weten of er wel een tweederdemeerderheid voor is.

Ik vind de brief van de premier ook erg vaag. Wat gaat er nou precies gebeuren? Hij schrijft: ik wil in volle samenhang en niet alleen op losse elementen van de bekostiging met de Kamer van gedachten wisselen over de toekomst van het koningshuis. Maar wat betekent dat? Hoe gaat de premier dit debat organiseren? Komt hij met een brief waarin hij schetst wat hij bedoelt met die losse elementen van de bekostiging en wat er nog meer bij hoort? Is hij bereid om met de koning het gesprek aan te gaan over de wens van de meerderheid van de Kamer en 70% van de bevolking om een grondwetswijziging in te voeren waarin de Koning wel belasting gaat betalen?

Dan een ander onderwerp: het Paleis op de Dam. Je kunt er een rondleiding krijgen, de koning komt er af en toe, maar het leeft niet echt en het is toch een groot gebouw in het centrum van onze hoofdstad dat daar maar een beetje staat te staan. Zou het nou niet leuk zijn als je er kon trouwen, als er inburgeringsceremonies zouden plaatsvinden of andere dingen om het gebouw echt te gebruiken in plaats van het alleen te kunnen bekijken? Misschien zou je er wel een feestje kunnen geven. Ook hierop graag een reactie van de premier.

Voorzitter, tot slot. Ik ben met de voorzitter en met andere leden van dit parlement vorige week naar Noorwegen en Denemarken geweest om minderheidskabinetten te bestuderen. In Denemarken worden langjarige afspraken gemaakt met coalitie en oppositie over grote problemen en het oplossen daarvan. In Noorwegen stuurt de bewindspersoon een plan naar het parlement en dan gaat de woordvoerder van de partij van de bewindspersoon een meerderheid verzorgen. Hij gaat er dus voor

zorgen dat het plan aangepast wordt, zodat er een meerderheid voor is en dan kunnen ze door. Kan de premier nou eens wat meer vertellen over de rol die hij voor zichzelf ziet in het functioneren van het minderheidskabinet? Hoe gaat het werken? Wat zijn de hobbels? Spreekt hij erover in het kabinet als bepaalde kabinetsleden zich misschien wat minder constructief gedragen? Vindt hij dat het beter kan en hoe dan?

Dat was het.

De **voorzitter**:
Dank u wel, mevrouw Bromet. Het woord is aan mevrouw Belhirch namens D66 in eerste termijn.

Mevrouw **Belhirch** (D66):
Dank u wel, voorzitter. Ons koningshuis bestaat al ruim twee eeuwen. Het is een nationaal symbool dat staat voor verbinding in onze samenleving. We zien dat het koningshuis in tijden van onzekerheid en polarisatie, zoals nu, een waardevolle rol speelt voor eenheid en continuïteit. Maar er zijn ook terechte vragen over transparantie en over belastingvrijdom. Om die rol en het draagvlak te behouden, is het van belang te zorgen voor een toekomstbestendige monarchie.

Dat brengt mij bij de brief van de minister-president. De minister-president schrijft dat hij de moties uit het vorige debat niet uitvoert. Wel biedt hij een opening. Hij wijst erop dat er de afgelopen jaren verschillende moties zijn ingediend en dat hij bereid is daarover met de Kamer in gesprek te gaan om de toekomstbestendigheid van het koningshuis te bevorderen. Die handreiking neem ik aan. Maar als ik het zo lees, is het nog vrij abstract. Je moet wel iets hebben om over in gesprek te gaan. Zou het daarom niet goed zijn om het in dat gesprek te hebben over de strekking van de moties van de afgelopen jaren over transparantie, belastingvrijdom en de meer ceremoniële invulling van het koningschap?

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Ook dit debat is bijna ceremonieel. We voeren dit debat één keer per jaar, en dan gaat het bijna altijd over die belastingheffing. Nu lees ik net op RTL dat de premier, die zich in het verleden ook uitgesproken heeft over de inrichting van het koningshuis, zijn brief heeft moeten afzwakken onder druk van de coalitiepartijen CDA en VVD. Wat heeft D66 daarin betekend?

Mevrouw **Belhirch** (D66):
Ik heb de brief net gisteravond mogen ontvangen, dus ik weet net zo veel als u. Voor mij is het vooral belangrijk, zoals u ook zegt, dat we geen herhaling van zetten krijgen. Dit is een handreiking, in feite de eerste handreiking van een minister-president in de afgelopen jaren. Die handreiking neem ik aan. Dat gesprek wil ik voeren.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Ik begrijp hieruit dat er met de woordvoerders van dit debat geen overleg is geweest over deze brief. Ik zal straks de vraag nogmaals stellen aan de premier.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
In 2024 is een motie van D66 aangenomen, met tweederdemeerderheid overigens,

om de Koning inkomstenbelasting te laten betalen. Is D66 nog steeds van mening dat die motie moet worden uitgevoerd en dat een gesprek daar geen vervanging van kan zijn?

Mevrouw **Belhirch** (D66):
Die motie is destijds aangenomen. Wij staan nog steeds voor die motie. Maar we hebben de afgelopen jaren wel gezien dat er geen vervolgstappen zijn gezet. Nu, met deze brief van de minister-president, denk ik dat we niet opnieuw moties moeten indienen of een herhaling van zetten moeten laten plaatsvinden. Ik vind dat we dit nu een kans moeten geven en moeten kijken waar het gesprek met de minister-president toe leidt.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Dat is opmerkelijk. Vorig jaar hadden we minister-president Schoof. Toen zei D66 nog: die motie moet gewoon uitgevoerd worden. Schoof zei eigenlijk hetzelfde, namelijk dat hij de motie niet wilde uitvoeren — het waren dezelfde woorden als in de brief van gisteren — maar dat er nog wel over gepraat kon worden. Tegen Schoof werd gezegd: voer die motie uit. Wat is er voor D66 veranderd om nu bij Jetten te zeggen: ga er maar over in gesprek?

Mevrouw **Belhirch** (D66):
Ik wil dit even corrigeren. Volgens mij had de heer Schoof geen opening geboden. Hij gaf alleen aan dat hij de motie niet ging uitvoeren. Dat is toch een verschil. Wij willen echt verder met dit dossier. Daarom willen wij eerst kijken wat het gesprek gaat opleveren. We hebben ook aangegeven wat volgens ons in dat gesprek moet worden meegenomen. Van daaruit gaan we verder kijken.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Ik snap de vorm van dat gesprek gewoon niet zo goed. Wij hebben jaarlijks een debat. Dat is het moment om erover te spreken. Ik begrijp niet zo goed waarom we nu weer moeten afwachten. We hebben heel lang moeten wachten op die brief. Nu vindt het debat plaats; dit is het gesprek. Dit is het moment in het jaar dat we het hierover kunnen hebben. We kunnen het er nu dus ook over hebben dat voor D66 belangrijke moties niet worden uitgevoerd. Waar wachten we dan nog op?

Mevrouw **Belhirch** (D66):
Dat is ook de vraag die ik aan de minister-president stel. We hebben de brief gisteren ontvangen. Ik heb daar een paar vragen over gesteld. Ik wacht de antwoorden van de minister-president graag af.

De **voorzitter**:
U vervolgt uw betoog.

Mevrouw **Belhirch** (D66):
Voorzitter. Als we het hebben over verbinding in de samenleving, gaat het ook over hoe de overheid communiceert. Goede communicatie is een sleutel tot verbinding en tot vertrouwen. We willen een overheid die jou begrijpt en zelf begrijpelijk is; een overheid die mensen bereikt en bereikbaar is. Met de snelle opkomst van de sociale

media en AI is het hoog tijd om opnieuw te kijken naar de manier waarop de overheid communiceert.

In 2001 onderzocht de commissie-Wallage hoe de overheid beter met burgers kon communiceren en hoe nieuwe technologie daarbij kon helpen. Die commissie zag toen in het internet een kans voor meer openheid en direct contact tussen overheid en burger. Die ambitie verdient een nieuw hoofdstuk, want technologie kan de overheid dichterbij mensen brengen. Technologie kan het gemakkelijker maken om informatie te vinden, vragen te stellen en mee te praten.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Mijn ervaring is eigenlijk dat het steeds slechter is geworden. Je krijgt nooit meer een mens aan de telefoon. Wil D66 dat nog verder doorvoeren of zegt D66 net als PRO "als een burger de overheid wil bereiken, moet ie gewoon een mens aan de telefoon krijgen"?

Mevrouw **Belhirch** (D66):
Dat is een goed punt. Ik kom er zo nog op, maar mij gaat het erom dat we gaan kijken hoe de overheid beter kan communiceren vanuit verschillende kanalen. Het kan niet zo zijn dat mensen die bijvoorbeeld geen socialmedia-account hebben, niet daadwerkelijk persoonlijk contact kunnen krijgen met de overheid. Daarom vind ik dat die nieuwe afweging en die herijking plaats moeten vinden, want mensen die het belangrijk vinden om een persoon aan de lijn te krijgen, moeten ook echt iemand aan de lijn krijgen. Het kan niet zo zijn dat alles via de socials of online gaat.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Maar D66 zit in een coalitie die echt heel grof gaat bezuinigen op het ambtenarenapparaat. De mensen die je aan de telefoon wil krijgen, zijn toch ook ambtenaren?

Mevrouw **Belhirch** (D66):
De staatssecretaris heeft gisteren inderdaad aangegeven wat zijn plannen zijn. Nou, het zijn nog niet helemaal zijn plannen, maar … Een bezuiniging is … Je moet meer kijken naar een efficiencyslag. Er moet daarbij goed gekeken worden waar het belangrijk is. Dat is dus bij zoiets als dit. De overheidscommunicatie moet goed ingeregeld worden. En als het echt belangrijk en noodzakelijk is dat mensen mensen blijven spreken, moeten we daarvoor staan.

De **voorzitter**:
Dank u wel.

Mevrouw **Belhirch** (D66):
Laten we die mogelijkheden benutten, maar wel op onze voorwaarden. Welke platforms passen daarbij? Hoe beschermen we de privacy van mensen? En hoe houden we zelf zeggenschap over onze communicatie?

Als een technologiebedrijf morgen de spelregels verandert, moet de overheid bereikbaar blijven. Als een account wordt geblokkeerd of berichten verdwijnen of als websites worden gehackt, moet contact met mensen gewoon door kunnen gaan. Digitale autonomie, privacy en toegankelijkheid moeten daarbij wat mijn fractie betreft centraal staan.

Informatie moet ook zonder socialmedia-accounts beschikbaar zijn. We moeten waken voor desinformatie. Mensen moeten kunnen herkennen of een bericht echt van de overheid komt en wie digitaal niet meekomt, moet persoonlijk geholpen worden.

We moeten ook vooruitdenken. Hoe kunnen we overschakelen wanneer een platform uitvalt? En hoe zorgen we dat nieuwe technologie niet alleen het zenden eenvoudiger maakt, maar ook het luisteren verbetert? In een tijd waarin ontwikkelingen zo snel gaan, kunnen we het ons niet veroorloven om hiermee te wachten. Als we het contact tussen overheid en burger willen verbeteren, is dit het moment. Graag een reflectie hierop van de minister-president.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Nog één keer over het koningshuis. D66 en SP zijn hierbij best vaak samen opgetrokken, want alweer tien jaar lang dienen we hierover samen moties in. Daarom begrijp ik nog niet helemaal wat mevrouw Belhirch nu net heeft gezegd. Juist nu D66 de unieke kans heeft om na te gaan denken over de toekomst van het Koninklijk Huis, zou je verwachten dat D66 die kans aangrijpt. Herkent mevrouw Belhirch dat die vage brief van gister daar eigenlijk nog geen oplossing voor is?

Mevrouw **Belhirch** (D66):
Ik pak die kans juist aan. Dat heb ik net ook aangegeven. Ik vind ook dat het in het gesprek met de minister-president juist daarover moet gaan. Dat heb ik net expliciet aangegeven.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Oké, dan stel ik 'm anders. Waar staan we dan volgend jaar? Volgend jaar hebben we opnieuw dit debat en waar staan we dan? Wat moet dit hebben opgeleverd?

Mevrouw **Belhirch** (D66):
Wat het opgeleverd heeft? Ik ga ervan uit, vandaar ook mijn vraag aan de minister-president, dat we de zaken van de vorige moties, de belastingvrijdom, de kosten en het ceremoniële koningschap, in dit gesprek meenemen. Ik vraag verder ook aan de minister-president hoe hij dit gesprek met de Kamer vorm gaat geven. Ik wacht de eerste termijn van de minister-president af om erachter te komen hoe hij dat ziet. Daarna ga ik kijken welke vervolgvragen ik heb en hoe we daartegenover staan. Op dit moment heb ik zelf ook een aantal vragen, maar ik sta net als altijd aan uw zijde als u zegt dat we hier ook stappen in willen zetten.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Dat u vragen heeft aan de minister-president is helemaal logisch. Wij hebben ook vragen, want daarom is dit een debat. Maar wij hebben als partij ook altijd een mening over waar we volgend jaar moeten staan. Ik zoek dus naar waar we volgens u volgend jaar staan. Het is mijn beeld dat we dan een brede verkenning zijn gestart naar het uitvoeren van de motie en dat er ook een begin is gemaakt met de wetgeving om belasting te kunnen heffen en om te zorgen voor transparantie. Kortom, wat is de toekomstige rol van de monarchie? Is dat dan ook iets waarin we D66 aan onze zijde vinden?

Mevrouw **Belhirch** (D66):
Daar vindt u ons zeker aan uw zijde. Wij willen ook dat we zover komen. Ik denk dat een periode van een jaar vrij ambitieus is, gezien de voorgaande jaren, maar u kunt ons zeker aan uw zijde vinden; wij willen ook die stappen zetten.

De **voorzitter**:
U vervolgt.

Mevrouw **Belhirch** (D66):
Ik ben klaar.

De **voorzitter**:
Dank u wel, mevrouw Belhirch. Het woord is aan mevrouw Den Hollander namens de VVD in eerste termijn.

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Dank u wel, voorzitter. Ik vervang vandaag de heer De Kort, die wegens privéomstandigheden niet bij het debat aanwezig kan zijn. Ik ga mijn uiterste best doen om vragen van andere fracties, mochten die er zijn, zo goed mogelijk naar eer en geweten te beantwoorden. Maar laat ik vooral beginnen met onze eigen inbreng.

Voorzitter. De VVD is een voorstander van de constitutionele monarchie. De koning heeft in onze samenleving een samenbindende, vertegenwoordigende en aanmoedigende rol. Misschien is de rol van het staatshoofd wel belangrijker dan ooit, gezien de onzekerheid in de wereld en de toenemende polarisatie in onze samenleving. De koning opent deuren die anders dicht zouden blijven voor een relatief klein land als Nederland. Dit werd duidelijk in april van dit jaar, toen de kersverse premier samen met het koningspaar welkom was voor een diner in het Witte Huis. Ik spreek de hoop uit dat de koning doorgaat met het op deze manier behartigen van de belangen van Nederland.

Naast de internationale deuren die worden geopend, treden de leden van het Koninklijk Huis ook binnen door lokale deuren om hun waardering te laten blijken voor zaken zoals het dialect of het verenigingsleven. Zo was de koning op 7 oktober nog in Den Bosch, waar hij onder andere met vrijwilligers en deelnemers sprak over lokale bewonersinitiatieven en sociale samenhang. En op 21 oktober sprak de koning samen met natuurbeheerders, agrariërs en andere betrokkenen over natuurherstel, stikstofreductie, gebiedsgerichte samenwerking en toekomstbestendige landbouw. Ook heeft hij daar een melkveebedrijf bezocht, waar zorgen en uitdagingen zijn gedeeld. Het is goed dat onze koning ook hier een luisterend oor biedt.

Voorzitter. In de politiek van de afgelopen jaren was er sprake van versplintering en verdeeldheid. Continuïteit bevindt zich in de Koning als staatshoofd, die boven de partijen staat en zich positioneert tussen de mensen. Het lijkt de VVD-fractie dan ook goed als de koning weer een rol krijgt in de formatie. In de tweede termijn zal ik met een paar leden van andere fracties een motie indienen die verzoekt om het staatshoofd een beperkte rol te geven in de formatie door het aanstellen van de eerste verkenner, wat in veel andere landen in Europa ook gebruikelijk is.

Daarmee wil ik mijn bijdrage in eerste termijn beëindigen.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Mevrouw Bromet.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Daar heb ik een vraagje over. Vindt de VVD dat het niet zo lekker is gegaan de laatste keren dat er geformeerd moest worden?

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Wij denken dat er legio voorbeelden te noemen zijn waarin het beter zou kunnen. Wij denken dat de koning daar een heel goede rol in zou kunnen vervullen.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Ik vind het een bijzondere vorm van zelfreflectie om, als je zelf verantwoordelijk bent geweest om iets te doen, te zeggen: we deden het niet goed, dus we vragen de koning om het voortaan beter te doen.

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Ik denk dat het altijd goed is om te kijken hoe dingen beter kunnen. Daar doet de VVD graag aan mee.

Mevrouw **Belhirch** (D66):
Het is wel interessant, want in de afgelopen evaluatie — de laatste is die van 2023, die van 2025 moet nog komen — lees ik niet een aanbeveling dat de koning weer terug moet komen in het proces. Hoe kijkt mevrouw Den Hollander daarnaar?

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Door samen met een aantal andere fracties deze motie in te dienen, natuurlijk pas in de tweede termijn, willen wij juist de rol van de koning in dat proces weer gaan formaliseren, omdat we denken dat dat een verbetering is van het huidige proces.

Mevrouw **Belhirch** (D66):
Maar is het niet zo dat het een eigen verantwoordelijkheid is van partijen zelf om naar het proces en naar hun rol daarin te kijken, in plaats van daar de koning in te betrekken? Want het is natuurlijk kwetsbaar voor de koning om hier een rol in te hebben.

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Het is goed om onderscheid te maken in wat de rol van de koning dan wordt. De koning hoeft niet een coalitie samen te stellen of een akkoord te schrijven; het gaat om het aanwijzen van de allereerste verkenner. Juist door dat te laten doen door een koning die gerespecteerd wordt als onpartijdig staatshoofd, haal je de politiek er eigenlijk uit en zou je een beter resultaat kunnen behalen.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Belhirch** (D66):
We zien dat het in de periode voor 2012 — in 2012 heeft de Kamer er zelf in meerderheid voor gekozen om de koning uit het proces te halen — ook niet vlekkeloos verliep. Wat garandeert dan dat dat nu wel het geval zal zijn?

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Een garantie is altijd ingewikkeld, maar ik denk dat mevrouw Belhirch ook zal erkennen dat het sinds 2012 niet altijd vlekkeloos is verlopen.

De **voorzitter**:
Dank u wel, mevrouw Den Hollander. Het woord is aan de heer Eerdmans voor zijn inbreng namens JA21 in de eerste termijn.

De heer **Eerdmans** (JA21):
Zeer bedankt, voorzitter. Ik begin bij de rol van het koningshuis tijdens de trans-Atlantische slavenhandel. De omvangrijke studie daarnaar vanuit de Universiteit Leiden werd door de koning in oktober in ontvangst genomen in Leiden en ik vond het goed wat de koning zei in reactie op dat onderzoek. Hij zei: zonder erkenning van wat er is gebeurd, kunnen we niet verder, ook al is het drie generaties geleden; we moeten het verleden eerlijk onder ogen zien. Maar hij zei daar ook bij dat we het verleden niet kunnen veranderen en dat het passieve wegkijken van toen wel gezien moet worden in die tijdsgeest. Het waren de heersende opvattingen in heel Europa en het is denk ik al te gemakkelijk om door de bril van nu hun positie te veroordelen. Gewetenloze steun aan het kolonialisme gold in die dagen voor iedereen en we kunnen het verleden vandaag helaas niet veranderen. De premier zei na het verschijnen van het onderzoek dat er geen extra herstelbetalingen zullen plaatsvinden. Kan de minister-president dit nogmaals bevestigen? Wat JA21 betreft zijn de 200 miljoen euro die in 2023 beschikbaar gesteld werden ruim voldoende.

Voorzitter. JA21 is blij met onze monarchie en ziet een grote meerwaarde in de rol van de koning en het huis. Daar moeten we zuinig op zijn. De monarchie is zeker niet goedkoop, maar is tegelijkertijd van onschatbare waarde voor ons land. De koning brengt verbinding, neutraliteit en stabiliteit en is van directe waarde voor de handelsbetrekkingen. Er gaan deuren open voor kabinet en bedrijfsleven. Ik vind de jaarlijkse oproep tot het afromen van het budget of om de koning inkomstenbelasting te laten betalen niet heel zinvol, want de uitgaven staan niet in verhouding tot de opbrengsten. Volgens VNO-NCW en macro-economische schattingen levert het koningshuis een veelvoud van inkomsten op tegenover die 70 miljoen aan jaarlijkse uitgaven, nog niet meegerekend de kosten die samenhangen met de gigantische operatie om dit allemaal wettelijk en fiscaal te gaan zitten aanpassen.

Voorzitter. Wij vinden dat het koningshuis zo veel mogelijk beschermd moet worden tegen politieke inmenging. Na de onrust van de afgelopen formaties zou een stabiele factor als de koning natuurlijk welkom zijn, maar op het moment dat JA21 straks de grootste partij is geworden, zou het heel raar zijn als niet wij, maar de koning — ik zie toch een blik van herkenning — een verkenner zou aanwijzen. Wij kijken dus kritisch naar een nieuwe rol van de koning in het formatieproces, zoals de VVD dat voorstelt. We zijn overigens wel benieuwd hoe de mp dit ziet. Is de koning kwetsbaar wanneer hij weer onderdeel wordt van het politieke spel?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Ik ben benieuwd wat meneer Eerdmans hier nou precies mee bedoelt. Hij zegt: als wij de grootste worden, dan is het ineens een probleem als de koning aanwijst.

De heer **Eerdmans** (JA21):
Herstel. Ik …

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Waarom is het dan wel een probleem en als D66 of de PVV de grootste is niet?

De heer **Eerdmans** (JA21):
Dat is een goede vraag. Ik gaf 'm ter illustratie. Stel je nou eens voor dat het CDA de grootste wordt, meneer Van den Brink, en de heer Bontenbal vervolgens denkt "ik ga een verkenner aanwijzen", maar dat die keuze dan op het paleis ligt. Dat vind ik opmerkelijk. Het gaat mij dus niet om welke partij het is, maar dat je het je realiseert: je wordt de grootste partij en denkt een verkenner te gaan aanwijzen of verzinnen, maar dat wordt dan toch voor je bepaald. Dat vind ik niet goed.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Het is dan wel de bedoeling dat die fractievoorzitters eerst langs mogen bij de koning om goede suggesties te doen. Zo ging het vroeger ook.

De heer **Eerdmans** (JA21):
Ja, maar uiteindelijk komt de witte rook uit het paleis.

De **voorzitter**:
U vervolgt.

De heer **Eerdmans** (JA21):
Voorzitter. Dan naar de slagvaardige en kleinere overheid, een zeer heldere doelstelling van het kabinet. Er moet 3,5 miljard worden bezuinigd, ook op het ministerie van AZ. Op pagina 17 van de memorie valt te lezen dat de totale begroting de komende vijf jaar gaat dalen met zo'n 10%. Dat is een goede ontwikkeling. Alleen is desondanks het aantal ambtenaren helaas ook op AZ weer aan het stijgen. Ik heb een vraag. Dat is een oprechte vraag aan de premier. Waarom lukt het nou echt nooit, geen enkel kabinet, ondanks alle voornemens van links tot rechts, allerlei kabinetten in de afgelopen twintig jaar, om te snijden in het aantal ambtenaren? Waarom lukt dat niet? Iedereen wil het, maar het lukt gewoonweg niet. Heel graag daar een reactie op. Daar hangt natuurlijk ook de vraag mee samen waarom het dan nu wel zou gaan lukken.

Voorzitter. Tot slot de nationale veiligheid. Dat is ook een topprioriteit van het kabinet. Er wordt een nieuwe wet voor de inlichtingendiensten aangekondigd, begin '27, waardoor de AIVD en de MIVD meer mogelijkheden krijgen om op dreigingen te reageren. Het is verstandig dat we meegaan met nieuwe vormen van bedreigingen ten aanzien van onze nationale veiligheid. Het risico dat onze wetgeving snel achterloopt op oorlogsontwikkelingen, is levensgroot. Mijn vraag aan de premier is: hoe gaan we zorgen dat ook die nieuwe wet zo goed mogelijk inspeelt op de meest recente veiligheidsontwikkelingen en -dreigingen, zoals hacks en AI-misbruik? Hoe gaan we om met technologische ontwikkelingen die onze veiligheid raken maar waarop de wetgeving nog achterloopt? Graag een reactie.

Tot slot, voorzitter. De terreurdreiging blijft onverminderd hoog. Het dreigingsniveau staat nog steeds op het een-na-hoogste niveau. Het is nog altijd een klein wonder dat Nederland ten opzichte van buurlanden gespaard blijft van grote aanslagen. Ik denk dat dat ook een groot compliment is aan onze inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Tegelijkertijd weten we dat de veiligheidsdiensten te maken hebben gehad met gigantische tekorten en dat er veel werk blijft liggen. Mijn vraag

hierover: heeft de minister-president signalen dat onze diensten vanwege tekorten werk dat gerelateerd is aan potentiële terreurdreiging, niet of niet volledig kunnen uitvoeren? Graag een reactie.

Recent is de motie van mijn collega Coenradie aangenomen om vast te leggen dat uitgereisde IS-terroristen in geen enkel geval actief naar Nederland worden gehaald. Kan de minister-president bevestigen dat Nederland ook in deze kabinetsperiode in geen enkel geval uitgereisde IS-terroristen naar Nederland zal halen?

Voorzitter. Tot zover mijn eerste termijn. Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel, meneer Eerdmans. Het woord is aan de heer Tijs van den Brink namens het CDA in eerste termijn.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Dank u wel, meneer de voorzitter. Er is op dit moment alle reden om blij te zijn met ons koningshuis, het Huis van Oranje. Koning Willem-Alexander liet recent de rol van dat huis in de geschiedenis onderzoeken in relatie tot het slavernijverleden. De uitkomst van dat onderzoek was "schrijnend en confronterend", om de koning te citeren. De voorouders van de koning hebben met overtuiging een rol gespeeld in de koloniale geschiedenis van ons land. Tegendraads leiderschap ontbrak, totdat koningin Juliana aantrad. Dat de koning dit onderzoek op eigen kosten heeft laten doen, getuigt wat de CDA-fractie betreft van moreel leiderschap. Daarmee toont de koning zich een voorbeeld: wees bereid om je eigen handelen of het handelen van degene voor wie je verantwoordelijk bent, te laten toetsen. Dat is niet leuk, dat kan schrijnend en confronterend zijn, maar uiteindelijk helpt het verder.

Eén element uit de onderzoeken heeft geleid tot wat onrust op Aruba, merkte ik toen ik daar vorige week met de commissie Koninkrijksrelaties op werkbezoek was. Het gaat daarbij om de opvatting van ons toenmalige staatshoofd dat een status aparte voor Aruba fataal zou kunnen zijn en haar vraag over de rol van Betis Croes, een held voor velen op het eiland bij die status aparte. Ik denk dat het goed zou zijn als de premier vandaag wat context kan schetsen bij deze opmerkingen. Dat zou de onrust op het prachtige eiland wat kunnen wegnemen.

Ons Koninklijk Huis brengt rust en stabiliteit waar wij als Nederlandse politiek een voorbeeld aan kunnen nemen. Een staatshoofd dat boven de partijen staat, is van grote toegevoegde waarde. Het is geen geheim dat wat ons betreft de koning weer een rol in de formatie mag krijgen. Collega Den Hollander gaat daar straks een motie over indienen die wij zullen steunen. Los daarvan is een staatshoofd dat van alle Nederlanders is, ongeacht waar ze vandaan komen of wat hun politieke of religieuze voorkeur ook is, van grote waarde.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Ik heb een vraag aan de heer Van den Brink. Net in het interruptiedebatje met mevrouw Den Hollander zei hij: ja, maar kijk, dat staatshoofd gaat wel eerst koffiedrinken met de leider van de grootste partij. Is de koning dan een buikspreekpop voor het CDA? Of is het ook iemand die zelf initiatief neemt? Want dat is natuurlijk wel een verschil. Is het nou de leider van de grootste partij die in de lead is? Of is het de koning zelf?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Ik zou van de koning nooit een buikspreekpop willen maken. Dat zal mevrouw Bromet niet verbazen. Wat mij betreft gaat de koning niet alleen praten met de leider van de grootste partij, maar met meerdere leiders van partijen. Dat ging vroeger ook zo, en dat lijkt me heel gezond.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Ik hoorde de heer Van den Brink iets zeggen over "tegendraads leiderschap". Dat vind ik wel een mooie term. Ik vroeg me af of de heer Van den Brink bijvoorbeeld ook de minister-president zou oproepen om af en toe wat tegendraads leiding te geven.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Dat is een interessante vraag. Dat hangt ervan af op welk terrein.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
U bent daar slim in, want de tweede vraag zou natuurlijk zijn: stel dat de premier of de Kamer zou willen dat er een brede verkenning over een toekomstbestendig koningshuis zou komen, zou dat dan zo'n mooi voorbeeld zijn van tegendraads leiderschap?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Daar zitten wij niet per se op te wachten. Als u die vorm van tegendraadsheid zoekt, dan moet u wat ons betreft nog even verder zoeken.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Dat komt natuurlijk ook doordat we op RTL lezen — we werden er net op geattendeerd door collega Bromet — dat er een versie van een brief zou zijn die naar de Kamer zou gaan waarin de premier aankondigt dat er een brede verkenning naar een toekomstbestendig koningshuis zou komen. Die brief zou mede onder druk van het CDA zijn aangepast. Klopt dat of herkent u dat helemaal niet?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Ik heb geen eerdere versie van een brief gezien.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Dat was ook mijn vraag. Dan gaan we het zo meteen aan de premier vragen.

De **voorzitter**:
U vervolgt.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Voorzitter. In februari volgend jaar hoopt ons koningspaar 25 jaar getrouwd te zijn. Dat is een heugelijk jubileum. Wij vragen aan de minister-president of de regering het voortouw wil nemen om hier namens het volk een passend gebaar bij te maken.

Ik wil de minister-president vandaag ook even aanspreken in zijn rol als premier. Dat doe ik met een CDA-stokpaardje. Het is geen geheim dat het CDA het van belang vindt om te minderen met het aantal moties. Het instrument wordt bot en verliest aan betekenis, nog los van de eindeloze stemmingen die we elke dinsdag mogen, of

moeten, doormaken. Aan de ene kant vraagt het uiteraard om zelfbeheersing van de Kamer, maar wij denken dat het kabinet ook een rol kan spelen. Mijn vraag aan de minister-president is de volgende. Zou het kabinet strenger kunnen worden bij het beoordelen van moties? Zouden de minister-president en zijn collega's moties die over staand beleid gaan, moties waar al een toezegging over is gedaan of moties die vragen naar de bekende weg gewoon willen ontraden of overbodig willen verklaren? En zou u uw collega's de zin "als ik de motie zo mag lezen" willen verbieden? Hopelijk helpt dat ons om onszelf meer te disciplineren, of om meer waarde te hechten aan toezeggingen; dat kan natuurlijk ook. Ik hoor graag een toezegging van de premier op dit punt, zodat ik niet met een motie hoef te komen!

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Ik heb ook een voorstel om tot minder moties te komen: bestaande moties uitvoeren. Is dat ook iets waar het CDA dan aan denkt?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Ik ben er gewoon niet gerust op dat er dan minder moties komen. Ik ben bang dat er dan meer komen.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Ik zou vandaag bijvoorbeeld geen motie hoeven in te dienen als onze aangenomen moties, of die van D66, gewoon worden uitgevoerd. Ik kan u dus meteen op uw wenken bedienen als onze aangenomen voorstellen worden uitgevoerd.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Ik vond de brief van de premier op dat punt heel verstandig.

De **voorzitter**:
Afrondend en via de voorzitter.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Hier zit natuurlijk wel een beetje de kern. We krijgen heel vaak dat verwijt dat er zo veel moties worden ingediend. We krijgen dat verwijt in algemene zin, niet per se persoonlijk. Ja, ik probeer dat echt te matigen — ik ben heel veel amendementen gaan indienen — maar ik loop er ook wel tegenaan dat aangenomen moties niet worden uitgevoerd en dat je dan dus automatisch in een verdubbeling, een verdriedubbeling of een verviervoudiging komt. Zit daar niet ook een deel van de oplossing?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Dat zou kunnen, maar dat heeft er natuurlijk ook mee te maken dat we van een paar honderd moties per jaar naar 4.000 moties per jaar zijn gegaan. Als het kabinet die allemaal uitgebreid moet uitvoeren, dan vraagt dat misschien wel een verdubbeling van het personeel van de overheid, waar we allemaal vanaf willen. Dat gaat ons dus niet helpen. Het zou ontzettend helpen als wij moties beperken tot de momenten dat we de regering echt willen bijsturen.

De **voorzitter**:
Dank u wel, meneer Van den Brink.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Nee, ik was nog niet klaar!

De **voorzitter**:
O! U vervolgt.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Tot slot kom ik bij de brief van gisteren van de premier. Het lijkt mijn fractie terecht dat de moties die vorig jaar zijn aangenomen, niet worden uitgevoerd. De premier legt in zijn brief omstandig en gedetailleerd uit waarom dat niet kan. De premier kondigt in de brief ook een gesprek aan over het bevorderen van een toekomstbestendig koningshuis. Met de CDA-fractie is altijd te praten, maar we kunnen ons niet aan de indruk onttrekken dat er urgentere problemen zijn in ons land. Het is zoals de premier zegt: ons koningshuis staat er goed voor en de waardering voor het werk dat het verricht in ons land en ver daarbuiten, is groot.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dan is het woord aan de heer Van Meijeren voor zijn eerste termijn namens Forum voor Democratie.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Dank u wel, voorzitter. De eerste ideeën over democratie en rechtsstaat kwamen voort uit de constatering dat macht corrumpeert. Vele eeuwen van strijd tegen vorsten en regeringen die meenden de belangen van het volk te kunnen verkwanselen zonder dat zij iemand enige uitleg verschuldigd waren, hebben ons doen beseffen dat macht altijd gepaard moet gaan met verantwoording. Macht zonder verantwoording leidt in de regel tot machtsmisbruik en willekeur. In de Nederlandse constitutie zijn niet voor niets een aantal belangrijke mechanismen opgetuigd om die verantwoording door middel van toezicht, controle en transparantie te kunnen afdwingen. Ik heb er al vaak mijn zorgen over geuit dat er in de praktijk van daadwerkelijke transparantie, daadwerkelijke verantwoording en daadwerkelijke controle niet of nauwelijks sprake is. Vandaag wil ik inzoomen op twee kwesties die raken aan het onderwerp van debat, namelijk de rol van de Koning en de rol van de minister-president. Daar constateer ik dat de verantwoording niet meer gewaarborgd is.

Het eerste ziet op de jaarlijkse Bilderbergconferentie. Dat is een conferentie waar de machtigste politici, bankiers, topbestuurders en tal van invloedrijke personen in beslotenheid, in het geheim, achter gesloten deuren, een aantal dagen bij elkaar komen om te spreken over geopolitieke machtsverhoudingen, oorlog en vrede, migratie, energie, economie, technologie en de toekomst van onze samenleving. Het zijn onderwerpen die, wanneer ze hun weerslag vinden in beleid, rechtstreeks ingrijpen in de vrijheid en veiligheid, koopkracht, bestaanszekerheid, privacy en zeggenschap van burgers. Het gaat over de wereld waarin wij leven.

Ik zie een aantal vertwijfelde gezichten in de zaal, van ambtsgenoten die braaf iedere dag alle kranten lezen die in Nederland worden uitgegeven, van het Algemeen Dagblad tot De Telegraaf. Zij denken: "Hè? Waar heeft hij het over? Een bijeenkomst?" Die kranten rapporteren hier namelijk niet over. Ook afgelopen april is

deze minister-president met de koning en de koningin echter afgereisd. Wat op z'n minst opmerkelijk is, is dat wanneer er hier in de Kamer onderhandeld wordt over begrotingen, meerderheden of andere zaken, de pers soms letterlijk voor de deur ligt te wachten om maar iets te kunnen lospeuteren over wat hier wordt besproken en geen genoegen neemt met weigering om antwoorden te geven, maar dat over dit punt simpelweg geen verslag wordt gedaan. De minister-president weigert vragen hierover te beantwoorden.

Ik wil daarom een aantal andere vragen stellen. Vindt de premier het in een democratie aanvaardbaar dat het staatshoofd met de meest machtigen ter wereld vergadert in de aanwezigheid van de minister-president, buiten elk zicht van deze Kamer? Hoe verhoudt dat zich tot de rol van het staatshoofd, de Koning, dus tot zijn onschendbaarheid, waar de gedachte aan ten grondslag ligt dat hij een neutrale positie, boven de partijen, inneemt? Vindt er over die deelname bijvoorbeeld afstemming tussen de minister-president en de koning plaats? Ik stel nogmaals de vraag wat daar nou precies wordt besproken. Worden daar afspraken gemaakt? Wat is de inzet van het kabinet? Wat zijn de uitkomsten? Dat zijn hele reële vragen die we hier wekelijks stellen over iedere internationale top en ik wil daar graag ook ten aanzien van deze top antwoorden op.

Het tweede aspect ziet op de rol van deze minister-president ten aanzien van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Ik debatteer hier vaak over met de minister van Binnenlandse Zaken, maar ook deze minister-president heeft hierbij een belangrijke rol, omdat de secretaris-generaal van zijn departement de coördinator is van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten en daarmee de taken coördineert en ook de overleggen voorbereidt waarin wordt bepaald welke dreigingen als eerste onderzocht moeten worden en waar nu de beleidsprioriteiten liggen. In het licht daarvan heb ik de premier een aantal vragen gesteld over uitspraken die hij onlangs heeft gedaan op het D66-partijcongres, waarbij hij sprak over politieke tegenstanders. Laat dat even tot u doordringen: de minister-president sprak over politieke tegenstanders. Ik citeer: "We weten ook wie tegenover ons staan, politici die mensen tegen elkaar opzetten, partijen uit binnen- en buitenland." In de eerste zin daarna sprak hij over "anti-Nederlandse krachten die onze democratie willen uithollen". Zo zet hij zijn politieke tegenstanders in één adem neer als vijanden van de democratie, precies de taal die het wettelijke criterium vormt waarmee de AIVD personen en organisaties in het vizier mag nemen, namelijk dat ze een gevaar voor de democratische rechtsorde vormen; daar hint deze premier op. Mijn vraag is daarom hoe deze minister-president waarborgt dat de zeer vergaande bevoegdheden van de diensten, waar ik geen controle en toezicht op kan houden, uitsluitend worden ingezet tegen reële dreigingen en nooit om onwelgevallige meningen of politieke tegenstanders de kop in te drukken, want de voorbeelden daarvan uit de geschiedenis zijn legio en we moeten daar waakzaam op zijn.

Dank u wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Tot slot is het woord aan mevrouw Beckerman, als laatste spreker van de zijde van de Kamer, weliswaar in eerste termijn. Dat doet zij namens de SP. Gaat uw gang.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Dank u wel. Dit kabinet wil dat Nederlanders 7,8 miljard meer belasting gaan betalen. 7,8 miljard! Geldt het voor iedereen? Nee. De Koning betaalt veel van deze belastingen, zoals inkomstenbelastingen, niet. Ook het komend jaar krijgt de Koning er weer geld bij. De begroting van het koningshuis gaat naar 62,1 miljoen; dat is 1,3 miljoen erbij. Dat is zonder de kosten die in andere begrotingen zitten. Transparantie hierover ontbreekt. Of je nou monarchist bent of, zoals ik, republikein: dit is een probleem. In Nederland is er steun voor het koningshuis — dat is helder — maar niet voor de hoge kosten en voor niet-transparante verantwoording.

Maar het goede nieuws is dat er de afgelopen vijf jaar veel moties zijn aangenomen om daar iets aan te doen. Dat was bijvoorbeeld het geval in 2020. Toen was er een motie om elke vijf jaar te toetsen of de B-component van de uitkering van de Koning nog passend is. In 2024 was er een motie over adequate verantwoording van de uitgaven van het koningshuis. Ook in 2024 was er een motie; toen stemde zelfs twee derde van de Kamerleden voor inkomstenbelasting voor de Koning. Ook in 2024 werd een voorstel aangenomen om een voorstel uit te werken voor een ceremonieel koningschap. U had het misschien al door: dit zijn allemaal moties van D66. Ik vraag de premier om per motie aan te geven of hij het eens is met de inhoud.

De Kamer, waaronder de indieners van de moties, was ook elk jaar boos als die moties niet werden uitgevoerd, dus je verwacht nu eigenlijk een trendbreuk. Daar zat ik in ieder geval met smart op te wachten … te wachten … en te wachten. Pas gisteren kregen we namelijk een brief van het kabinet. Voorzitter, ik doe deze week drie begrotingen en het is echt geen werken als je cruciale stukken zo laat pas krijgt. Nou ja, misschien is het goed om dan nu ook even het RTL-bericht te noemen. Komt dat doordat er onenigheid was in de coalitie? En wie heeft daarover dan gelekt naar RTL?

Inhoudelijk vinden wij het eigenlijk nog dramatischer, want het kabinet wilde door een meerderheid aangenomen moties niet uitvoeren omdat de meerderheid niet groot genoeg zou zijn. Dat is toch een bijzonder standpunt voor een minderheidskabinet. U weet dat u nog helemaal nergens een meerderheid voor heeft? En dan door een meerderheid aangenomen moties niet willen uitvoeren … Bovendien was het ook D66 dat tegen het kabinet-Schoof zei: voer deze moties nou uit ondanks het ontbreken van een tweederdemeerderheid. Ik vraag de minister-president dus nogmaals of hij bereid is om de moties alsnog uit te voeren.

En dan de brief. Ik vond het een rare vorm, maar misschien is het wel iets heel nieuws en iets waar we blij mee moeten zijn. In de brief ging het ineens over "een gesprek", en ik dacht: wat moet ik me daar nou bij voorstellen? Want dit is toch het gesprek? Dit is toch waar wij als Kamer over debatteren? We doen dit één keer per jaar. Dit is toch het moment? Of mis ik hier iets en is het toch een hele nieuwe vorm, waarin we er uiteindelijk op uit komen dat al die moties alsnog zijn uitgevoerd? Waar hebben we het nou precies over? Is dit een trendbreuk of is het een nieuwe manier om te zeggen: ik ga die aangenomen moties negeren? En klopt het dat het oorspronkelijke plan van de minister-president is afgezwakt?

Daar laat ik het bij. Dank u.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Dat ging met gezwinde spoed. De minister-president heeft aangegeven een kwartier schorsing nodig te hebben. Ik stel voor om daarna meteen verder te gaan met de eerste termijn van het kabinet. Ik schors voor een kwartier.

De vergadering wordt van 18.06 uur tot 18.18 uur geschorst.

De **voorzitter**:
Ik heropen de vergadering. Het woord is aan de minister-president.

Termijn antwoord

Minister **Jetten**:
Dank u wel, voorzitter. Ik heb met plezier naar de eerste termijn van de Kamer zitten luisteren. Het was een mooi debat. Ik hoop dat we het ook mooi kunnen afronden. Ik begin met een aantal vragen die zijn gesteld over het departement AZ en een slagvaardige overheid. Daarna kom ik bij het blok over het koningshuis.

De heer Eerdmans vroeg mij naar de taakstelling op het ambtenarenapparaat, die zeker ook het ministerie van Algemene Zaken raakt. Het klopt: in het verleden zijn er vaker ambities van kabinetten geweest om de Rijksoverheid efficiënter te laten functioneren en de groei van het aantal ambtenaren weer om te buigen. Dat is niet altijd succesvol geweest. Daarom hebben we met dit kabinet besloten om een staatssecretaris Slagvaardige Overheid aan te stellen bij het ministerie van Binnenlandse Zaken. Die kijkt heel nadrukkelijk naar de manier waarop de overheid haar dienstverlening richting burgers en bedrijven kan verbeteren en hoe we werkprocessen binnen de overheid kunnen verbeteren, ook om ervoor te zorgen dat al die gepassioneerde mensen het maximale uit hun werk kunnen halen. Na een gigantische groei in het aantal fte's de afgelopen jaren, willen we daar de komende tijd graag weer een omwenteling in voor elkaar krijgen. Dat doen we door gericht keuzes te maken. Later dit jaar zullen we nog een aanvullende brief over de slagvaardige overheid met het parlement delen. In het voorjaar delen we de uitgewerkte plannen over hoe we deze taakstelling invulling willen geven.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Moet je niet eerst de keuze maken wat je niet meer gaat doen en dan pas het geld inboeken? Het is nu de omgekeerde wereld. Gaan we minder handhaven? Gaan we de toeslagenouders niet meer helpen? Gaan we robots inzetten voor het beantwoorden van vragen van burgers die bellen? Wat gaan we doen?

Minister **Jetten**:
Dat is een begrijpelijke vraag. We zijn nu volop bezig met een externe adviescommissie en het samenstellen van een team van allerlei topambtenaren om de komende tijd heel concrete voorstellen aan het kabinet voor te leggen. Die voorstellen gaan over slimmere werkprocessen, het schrappen van een hele hoop overbodige regels en betere dienstverlening. Die gaan ook over de vraag waar je met minder ambtenaren af zou kunnen. Wat betekent dat dan voor het beleid dat je kan maken of niet meer kan maken? Een aantal zaken binnen de uitvoering zijn daar

nadrukkelijk van uitgesloten, zoals het oplossen van de toeslagenaffaire en de versterkingsoperatie in Groningen. Dat geldt ook voor de politie en Defensie, die elke dag werken voor onze nationale veiligheid. Er komen hele interessante adviezen aan, denk ik. Op basis daarvan zullen we die keuzes maken. Als wij als kabinet dan vinden dat dat onverantwoorde inkrimpingen zijn, komen we terug bij uw Kamer met het eerlijke verhaal dat we die taakstelling niet kunnen invullen. Maar wij hebben er wel vertrouwen in dat het moet gaan lukken met de inventarisaties die nu lopen.

Ik wil ook het beeld wegnemen dat wellicht kan ontstaan dat als je met de Rijksoverheid contact zoekt, je niet altijd een mens aan de telefoon kunt krijgen. Dat is namelijk wel echt de inzet, en dat blijft ook de inzet. Ik zal zo meteen uitgebreider ingaan op de vragen over communicatie en bereikbaarheid.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Er is dus een bedrag ingeboekt. Vervolgens wordt gekeken hoe dat bereikt gaat worden. Hiervoor is een adviescommissie ingesteld die de andere adviescommissies dan waarschijnlijk allemaal moet gaan afschaffen. Als dat niet leidt tot het bedrag dat nu in de boeken staat, komt het kabinet hierop terug en wordt het dus een kleinere bezuiniging, begrijp ik hieruit.

Minister **Jetten**:
Ik vind dat wij onderbouwd moeten laten zien in het voorjaar hoe wij de taakstelling denken te kunnen invullen. Als we daar geen goede onderbouwing voor hebben, zult u dat open en eerlijk terugzien in die brief.

Voorzitter. Het ging ook over de rol van de Koning in de formatie. Dat is ook een jaarlijks terugkerend onderdeel van dit debat. De Tweede Kamer heeft in 2012 het Reglement van Orde veranderd. Sindsdien heeft het staatshoofd niet langer het voortouw in het formatieproces. Dat ligt bij de Kamer zelf. Het is ook aan de Kamer om het Reglement van Orde eventueel weer aan te passen. De Koning wordt als lid van de regering en als staatshoofd overigens wel geregeld geïnformeerd door de verkenner, de informateur of de formateur over de voortgang en het verloop van de formatie. Bij het debat naar aanleiding van de kabinetscrisis op 27 augustus 2025 is door het lid Bikker een motie ingediend om het Reglement van Orde te wijzigen. Die motie is toen verworpen. Ik heb begrepen dat er in dit debat wellicht opnieuw een motie hierover wordt ingediend. Als die wordt aangenomen, is het dus ook echt aan het Presidium van de Tweede Kamer om daar opvolging aan te geven en niet aan mij.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
De minister-president heeft nu tijdens de formatie een keer de leiding gehad over dat proces. Denkt hij dat het hem zou kunnen helpen?

Minister **Jetten**:
Ik denk dat de Tweede Kamer de afgelopen jaren bij meerdere opeenvolgende formaties elke keer goede lessen heeft getrokken over hoe je zo succesvol mogelijk een verkenningsfase, een informatiefase en een formatiefase af kunt lopen en over hoe je daarbij ook een goede rol legt bij bijvoorbeeld het overleg met de fractievoorzitters. Ik denk dat het ook meerwaarde heeft gehad dat in dit geval het staatshoofd wel kan worden geconsulteerd door mensen die erbij betrokken zijn, maar dat we niet een grote verantwoordelijkheid daar hebben neergelegd, juist ook

om het staatshoofd te beschermen. Maar goed, in het verleden hebben staatshoofden ook succesvol wel een actieve rol gehad, dus ik denk dat er voor beide modellen wat te zeggen is. Ik denk dat het vooral belangrijk is dat de Kamer op basis van de evaluatie die weer wordt uitgevoerd, kijkt welke lessen zij daaruit trekt en wat dat betekent voor toekomstige formaties.

Uit deze formatie is inderdaad een minderheidskabinet gerold. Daarover leren we elke dag bij, zowel het kabinet als de Kamer. In de formatie is ook al gekeken naar Denemarken en andere Scandinavische landen waar dit gebruikelijker is, onder andere door wetenschappers De Vreese, Van der Meer en Smit te raadplegen. Ik begreep dat een delegatie van de Tweede Kamer vorige week in twee Scandinavische landen op werkbezoek is geweest om daar soortgelijke lessen op te halen. We merken vooral dat we die traditie in Nederland nog niet hebben; die traditie zijn we nu letterlijk elke dag met elkaar aan het schrijven. Er is toch een brede behoefte om meer met langetermijnbeleid bezig te zijn. Hoe kun je daar nou op een goede manier invulling aan geven door recht te doen aan coalitiepartijen en niet-coalitiepartijen om dat vertrouwen verder uit te bouwen? Bij eerdere debatten is door verschillende fracties gesuggereerd dat het in ons systeem, met tussentijdse verkiezingen, met twee Kamers in één parlement, met veel partijen in de Kamer, toch minder makkelijk is om de lessen uit de Scandinavische landen een-op-een hiernaartoe te kopiëren, maar we leren al doende. Dat zullen we ook moeten blijven doen. Zelf probeer ik, zeg ik richting mevrouw Bromet, vooral ook met de leden in het kabinet steeds te bespreken dat ze heel tijdig beginnen met het erbij betrekken van partijen in de Kamer: doe dat niet op het moment dat een wetsvoorstel al in de Kamer ligt, want hoe eerder in het proces, bij gedachtevorming over beleid en wetgeving, je ideeën ophaalt bij het parlement of buiten het parlement, hoe meer je tijdig aan dat brede draagvlak kunt bouwen.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Dat is een nuttig advies, denk ik, maar ik hoor de premier ook het woord "vertrouwen" uitspreken. Dat is ontzettend belangrijk; dat staat centraal. Dat zagen we ook op het werkbezoek. Is dat vertrouwen nou net niet iets wat ontzettend ontbreekt op dit moment? Vertrouwen in elkaar binnen de coalitie, vertrouwen in de oppositie, vertrouwen van het kabinet richting oppositie, coalitie, iedereen. Er is bijna geen vertrouwen onderling.

Minister **Jetten**:
Ik loop hier nu tien jaar rond, in verschillende rollen en functies. Ik heb dit eerlijk gezegd de afgelopen tien jaar continu gemerkt. Het is een ontzettend lastige dynamiek waar we met z'n allen ook een beetje in vastzitten en die wat doet met het werkplezier hier, met de bereidheid van mensen om dit langer dan één periode te doen, maar zeker ook met de wijze waarop het land naar ons als politiek Den Haag kijkt. Heel veel Nederlanders vragen zich af: krijgen die lui daar nog wat voor elkaar met elkaar? Maar bijvoorbeeld op een heel moeilijk dossier als stikstof en de toekomst van de landbouwsector, zie ik nu dat de minister en de staatssecretaris heel actief de gesprekken met het parlement opzoeken, en zeker ook met medeoverheden en maatschappelijke organisaties. Dan begint daar langzaamaan weer een vertrouwensbasis te ontstaan, die hopelijk gaat helpen om de komende tien, vijftien jaar rust op het landbouwdossier te krijgen. Ik geloof ook echt dat we zo dossier voor dossier moeten laten zien dat we het wel weer kunnen met elkaar en dat we vanuit daar hopelijk dat vertrouwen verder kunnen uitbouwen.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
PRO vindt dit heel belangrijk. Ik kan niet voor niets het voorbeeld van de premier onderschrijven. Ik ben zelf ook landbouwwoordvoerder en heb goed contact met de bewindspersoon daarover, dus dat gaat wel goed. Alleen gaat het op andere dossiers — ik noem maar het Belastingplan — nog helemaal niet zo goed met dat vertrouwen. Juist richting PRO worden allerlei dingen de wereld ingeslingerd die dat vertrouwen eigenlijk beschadigen. Is dat iets waar de premier zijn collega's in het kabinet ook op aanspreekt?

Minister **Jetten**:
In algemene zin zien we inderdaad dat er rondom de Miljoenennota en het Belastingplan heel veel gesprekken plaatsvinden. Ik hoop ook dat de Kamer ziet dat we als kabinet nu op meerdere momenten onze eigen plannen fors hebben bijgesteld om daarmee tegemoet te komen aan wensen die er vanuit de oppositiepartijen of sociale partners worden aangedragen. Net als mevrouw Bromet erger ik me aan wat toch een Haagse habit is: denken dat je via lekkages en spinnen in de media je punt kan maken, terwijl dat vaak juist leidt tot een stap achteruit en weer meer tijd die nodig is om met elkaar tot goede oplossingen te komen. We doen er ons dus allemaal een plezier mee als we dat minder doen.

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Er worden wat voorbeelden genoemd, onder andere het landbouwoverleg. Ziet de premier er ook het belang van in om dat vertrouwen, dat zo nodig is, zowel links als rechts te behalen? De Nederlandse bevolking is natuurlijk ook niet alleen maar links of alleen maar rechts.

Minister **Jetten**:
Zeker. Dat is, denk ik, ook de kans van het minderheidskabinet: laten zien dat we niet met drie partijen kunnen bepalen hoe we vooruit willen. We zullen altijd steun bij andere partijen moeten zoeken. Dat is de afgelopen maanden ook al verschillende keren in verschillende combinaties gelukt, bijvoorbeeld door de minister van Asiel en Migratie, die de grootste hervormingen in 25 jaar op dat dossier voor elkaar heeft geknokt. Hij heeft dat dan juist weer gedaan met partijen aan de rechterflank van het parlement, waar het op andere thema's soms juist met partijen in het midden of op links gaat. Die diversiteit kan uiteindelijk ook helpen om dat vertrouwen breed uit te bouwen, maar helpt ook om aan mensen in het land te laten zien dat het niet zwart-wit is, dat je hier met elkaar naar compromissen zoekt en dat je soms juist ook themagestuurd veel verder kan komen dat wanneer je helemaal vastzit in coalitiedwang.

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Kunnen wij er als Kamer dan ook op vertrouwen dat de premier in hoogsteigen persoon er alles aan doet om in vrijwel alle dossiers ook in de breedte die samenwerking tussen alle partijen op te zoeken, dus met alle oppositiepartijen die daarvoor openstaan dat gesprek ook altijd aan te gaan, ook op het landbouwdossier?

Minister **Jetten**:
Ja, absoluut.

De **voorzitter**:
U vervolgt.

Minister **Jetten**:
Voorzitter. Dan een aantal hele specifieke vragen die raken aan AZ maar ook een beetje buiten de orde van het debat zijn. Ik ga er echter toch antwoord op geven.

Ten aanzien van uitgereisde IS-terroristen zet Nederland alles op alles om hen te laten berechten in Syrië en Irak. Daar lopen die rechtszaken in principe ook. Zoals de minister van Justitie en Veiligheid in het eerdere debat ook heeft toegelicht is het natuurlijk niet mogelijk om op voorhand in algemene zin over alle toekomstige gevallen uitspraken te doen, aangezien het kabinet een juridische verplichting heeft om bij elk individueel verzoek alle relevante omstandigheden en factoren te beoordelen. Daarbij weegt natuurlijk de nationale veiligheid zeer zwaar mee.

De heer Eerdmans vroeg ook aandacht voor de nieuwe Wet bescherming nationale veiligheid door de inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Dat is wat mij betreft een heel belangrijk wetsvoorstel. In een snel veranderende wereld zien we dat de uitdagingen die op ons afkomen om Nederland veilig te houden, zich ontzettend snel ontwikkelen. Dat vraagt een ander type bevoegdheden voor onze inlichtingen- en veiligheidsdiensten, en ook een andere type wetgeving omdat we die ontwikkelingen niet kunnen bijbenen. Je hebt dus een op een wat ander abstractieniveau goede wet nodig die duidelijk maakt welke bevoegdheden je bij die inlichtingen- en veiligheidsdiensten neerlegt, zodat zij snel en flexibel op toekomstige dreigingen kunnen inspelen. Natuurlijk moet dat met voldoende waarborgen voor de bescherming van Nederland en de privacy die daarbij komt kijken. Deze nieuwe, meer dreigingsgerichte, wet voldoet echter aan de opgave om die cruciale taak te kunnen vervullen. Het kabinet hoopt dus ook dat het parlement de wet snel zal behandelen.

Ten aanzien van het aantal moties. Ik begrijp de hartenkreet dat het de afgelopen jaren wel ontzettend veel moties zijn geworden. Ik denk dat we ook moeten uitkijken dat het daarmee geen bot instrument wordt. Dat ligt in de eerste plaats ook echt wel bij de Kamer, die over haar eigen vergaderorde gaat. Ik zal daar verder dus ook geen uitspraak over doen. Ik moet wel zeggen dat het nieuwe beoordelingskader, dat hier naast mij ligt, helpt om als kabinet explicieter te zijn in het oordeel over moties. We spreken ook regelmatig in de ministerraad over hoe we nou dat beoordelingskader toepassen en of we dat niet nog strikter moeten toepassen, zodat alle leden van het kabinet daar één duidelijke lijn in trekken. Dan kunnen we u als Kamer hopelijk helpen om er nog beter mee om te gaan.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Eenduidigheid is natuurlijk altijd goed, maar zou u ook strenger willen zijn?

Minister **Jetten**:
Ik probeer dat in ieder geval wel te zijn in de debatten die ik hier voer, dus ik zal daar straks in tweede termijn een poging toe doen. In het licht van het interruptiedebatje dat ik net had met mevrouw Bromet, merk ik op dat kabinetsleden ook proberen de samenwerking met het parlement te zoeken. Soms is zakendoen op een motie een manier om te laten zien dat we de Kamer hebben gehoord en samen een stap vooruit kunnen zetten. Tegelijkertijd is dat met de duizenden moties die nu worden ingediend bijna niet te doen. Duidelijkheid en strengheid helpen wat dat betreft zowel Kamer als kabinet.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Wat misschien ook helpt, is met elkaar een zwaardere waarde toekennen aan toezeggingen. Zou de minister-president daar iets in kunnen betekenen? Kan hij aan zijn collega's voorleggen dat ze vaker toezeggingen kunnen doen, zodat ze minder moties hoeven te appreciëren?

Minister **Jetten**:
Mijn beeld is wel dat er vaker toezeggingen worden gedaan, maar dat leidt nog niet per se tot minder moties. Om dat voor elkaar te krijgen, heb ik u ook een beetje nodig.

Mevrouw Belhirch vroeg naar overheidscommunicatie. Ik zou die vraag in twee delen uit elkaar willen trekken. Aan de ene kant hebben we natuurlijk de behoefte van burgers en bedrijven om gewoon menselijk contact met de overheid te hebben. Dat betekent dat een mens, als ik bel, de telefoon opneemt of dat ik, als ik via een van de andere kanalen een vraag aan de overheid stel, antwoord krijg. Dat betekent voor een deel van onze samenleving ook dat je nog fysiek naar een loket toe moet kunnen om daar je vraag te stellen en geholpen te worden. Wat betreft de slagvaardige overheid is onze inzet dat het menselijk contact altijd mogelijk moet blijven. Sterker nog, dat zou op veel plekken versterkt moeten worden. Je moet ook sneller op die ene plek altijd antwoord krijgen in plaats van van het kastje naar de muur te worden gestuurd. Daarover heb ik gesprekken met de medeoverheden, omdat het voor heel veel Nederlanders echt niet uitmaakt of iets een rijkstaak, provincietaak of gemeentelijke taak is. Wij zijn één overheid. Het gaat om de vraag hoe je op één plek je antwoorden kunt krijgen.

Die andere kant van overheidscommunicatie is transparant laten zien wat we doen en waarom we dat doen, maar ook burgers en bedrijven voorzien van feitelijk juiste informatie. We zien in deze tijden van digitale revolutie dat steeds meer online informatie, die bijvoorbeeld via chattools wordt voorgespiegeld als overheidsinformatie, helemaal niet van overheidskanalen komt. We moeten dus echt een tandje bij zetten om ervoor te zorgen dat we toegankelijk en bereikbaar zijn en dat burgers en bedrijven, als ze op zoek gaan naar informatie, zeker weten dat ze de juiste informatie kunnen verkrijgen. Social media en AI spelen daar een rol in. Die kunnen helpen om het contact met burgers te versterken, maar er zitten ook risico's aan.

Ik vind het idee om à la het rapport van destijds van de commissie-Wallage, In dienst van de democratie, te kijken hoe dat anno 2026 en de jaren daarna gaat. Kunnen we overheidsinformatie herijken, met aandacht voor contact, toegankelijkheid, digitale autonomie en privacy? We hebben daarvoor binnen het Rijk een voorlichtingsraad, waarin alle departementen en uitvoeringsorganisaties met elkaar afspraken maken over goede overheidscommunicatie. Ik ben het wel eens met uw suggestie — daar wil ik op deze manier invulling aan geven — om aan de voorlichtingsraad te vragen om met het oog op die rijksbrede communicatie met een voorstel te komen dat tegemoetkomt aan de zorgen die in dit debat zijn uitgesproken. Nogmaals, iedereen die het telefoonnummer 1400 belt om contact te krijgen met de Rijksoverheid, krijgt persoonlijk contact. Er is dus geen sprake van computers of bots.

Mevrouw **Belhirch** (D66):
Voorzitter, ik wil de minister-president hiervoor bedanken. Ik had een motie, maar die

is na het antwoord niet nodig. Eigenlijk wilde ik haar sowieso niet meer indienen, omdat ik een toezegging wilde. Ik neem dit dus meteen over.

De **voorzitter**:
Ik zie in de heer Van den Brink een blij man.

Minister **Jetten**:
Voorzitter. Tot slot in dit blok. Er waren wat vragen gesteld over de Bilderbergconferentie, maar daar heb ik schriftelijk al antwoord op gegeven en daar heb ik eerlijk gezegd niks aan toe te voegen. Ik verwijs naar de schriftelijke beantwoording.

Dat brengt me bij de vragen over het koningshuis.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Als de minister-president doelt op de schriftelijke vragen die in juni beantwoord zijn, dan zijn dat antwoorden op slechts twee vragen waarin uitsluitend bevestigd werd dat de minister-president samen met de koning en koningin aanwezig was en dat daar gesproken wordt onder de Chatham House Rules. Maar die verzetten zich er niet tegen dat deze minister-president kan toelichten wat er is besproken. De Chatham House Rule bepaalt uitsluitend dat er niet gezegd wordt wie wat op welk moment zei. Als de minister-president afreist naar zo'n belangrijk gremium, waar de machtigsten der aarde aanwezig zijn, zou ik het heel redelijk vinden dat hij daar dan niet naar verwijst in één zin in de beantwoording van Kamervragen. In plaats daarvan zou hij de Kamer even netjes moeten informeren over de inzet van het kabinet en ook netjes moeten aangeven dat er een conferentie aan de gang is. Hij heeft dat niet eens in zijn openbare agenda gezet, ondanks eerdere toezeggingen. Waarom wordt hier zo geheimzinnig over gedaan? Hoe verhoudt zich dat tot de inlichtingenplicht in artikel 68 van de Grondwet?

Minister **Jetten**:
Er is heel transparant gecommuniceerd over de deelname aan die conferentie. Die conferentie vond inderdaad plaats onder de Chatham House Rule, zodat er een vrije gedachtewisseling kon plaatsvinden over thema's die nu actueel zijn. Het gaat om een gedachtewisseling; er worden geen besluiten genomen. Van allerlei andere suggesties die daarover worden gewekt, is simpelweg niets waar. Dit is een van de vele congressen en seminars die elke week worden georganiseerd, waar mensen elkaar treffen om van gedachten te wisselen over thema's die actueel zijn.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Dat hier transparant over gecommuniceerd wordt, is feitelijk en aantoonbaar onjuist. Eerder heeft het kabinet aangegeven om dit voortaan in de openbare agenda's op te nemen, nadat ik hier eerder kritisch over ben geweest. Uw voorgangers hebben dat toegezegd, maar het gebeurt nu weer niet. Over de conferentie is niet transparant gecommuniceerd. Pas op dag twee van de conferentie verscheen er een persbericht. Dat is geen transparantie, maar betrapt worden en toegeven.

Dan een opmerking over de inhoud. Het is leuk om de minister-president op zijn blauwe ogen te geloven als hij zegt dat daar niks wordt besproken. Wij hebben juist tal van mechanismen van transparantie, controle en toezicht, zodat wij dat kunnen controleren. Ik zit hier niet om de minister-president te vertrouwen. Wij nemen die

mechanismen overal heel serieus, maar in de top van de piramide wordt gezegd: "gun ons nou even die twee dagen in een achterkamertje om even met elkaar te zeggen wat we nu echt willen en wat we echt vinden; dan hebben we even geen zin in pers en geen zin in transparantie." Dat is toch in strijd met artikel 68 van de Grondwet? Kan ik daar een concreet antwoord op krijgen? De minister-president is verantwoordelijk voor wat de koning daar doet. Ik wil dat hierover verantwoording wordt afgelegd.

Minister **Jetten**:
Er worden daar geen besluiten genomen. Er is daar een vrije gedachtewisseling. Meer dan dat is het niet.

Ten aanzien van de openbare agenda is recent geconstateerd dat het kabinet een enorme inhaalslag en verbeterslag heeft gemaakt. Alles wat wij doen, wordt gecommuniceerd via de openbare agenda's. Wel komen zaken soms achteraf op de openbare agenda te staan, omdat vanwege veiligheidsredenen niet alles vooraf kan worden gecommuniceerd. Verder zijn er wat mij betreft geen uitzonderingen mogelijk. Als het nog beter kan, zal ik daarnaar laten kijken, maar er is geen enkele reden om niet duidelijk te communiceren dat we in dit geval aan die conferentie hebben deelgenomen. Dat heb ik ook voordat ik naar die conferentie afreisde al geantwoord.

De **voorzitter**:
Afrondend.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Dan constateer ik dat de minister-president weigert om inlichtingen te verstrekken aan een gekozen volksvertegenwoordiger, weigert om antwoord te geven op vragen die bij een deel van het electoraat leven en weigert om invulling te geven aan zijn verantwoordingsplicht zoals die is vastgelegd in de Grondwet. Daarmee is hij feitelijk en aantoonbaar de democratie in de meest zuivere vorm aan het ondermijnen. Over dreiging voor de democratie gesproken.

Minister **Jetten**:
Ik geef gewoon antwoord. Dat het antwoord de heer Van Meijeren niet bevalt, is aan hem. Ik heb hem zowel schriftelijk als nu hier mondeling van een antwoord voorzien.

De **voorzitter**:
U vervolgt.

Minister **Jetten**:
Voorzitter. Enkele Kamerleden hebben stilgestaan bij het onderzoek naar het slavernijverleden en de rol van het Huis Oranje-Nassau in het koloniale verleden van Nederland. Het initiatief tot het doen van dat onderzoek is een stap in het proces in het kader van een zorgvuldige omgang met ons koloniale verleden. Het doel van dit onderzoek was dat de koning de feiten van zijn eigen familiegeschiedenis boven tafel wilde hebben om vanuit dat gedeelde beeld en met erkenning van het verleden samen verder te kunnen bouwen aan de toekomst. Zoals de koning zelf ook aangaf, kan hij het handelen van zijn voorouders niet terugdraaien, maar kan en wil hij wel zijn bijdrage leveren aan het proces van bewustwording en verzoening, opdat we stap voor stap beter met elkaar kunnen samenleven. Ik vind het echt te prijzen dat hij

op deze manier zelf het initiatief en het voortouw heeft genomen voor het doen van het onderzoek, dat volledig onafhankelijk is uitgevoerd.

We weten dat de omgang met het koloniale verleden en de doorwerking daarvan in het heden de structurele aandacht van de koning hebben. Hij herhaalde op 2 oktober wat hij bij zijn inhuldiging heeft gezworen, namelijk dat hij zich zal blijven inzetten om de vrijheid en de rechten van alle Nederlanders en alle ingezetenen te beschermen. Dat zien we ook terug in zijn agenda met verschillende werkbezoeken en activiteiten. Zo ben ik morgenochtend samen met de koning aanwezig bij de opening van het UNESCO Global Forum against Racism and Discrimination, dat hier in Den Haag plaatsvindt en mede wordt georganiseerd door onze Nationaal Coördinator tegen Discriminatie en Racisme. En op 16 november zijn we allebei aanwezig, samen met de staatssecretaris van Koninkrijksrelaties, bij de herdenking van 250 jaar First Salute op Statia Day. Dat zijn een paar voorbeelden van die continue inzet.

Hoe nu verder na dit onderzoek? In 2022 heeft de toenmalige minister-president excuses voor de slavernij aangeboden. Hij heeft daarbij ook duidelijk gemaakt dat die excuses geen eindpunt van een proces van bewustwording zijn, maar eigenlijk een startpunt voor verdere maatregelen, gericht op kennis en bewustwording, erkenning en herdenken van de doorwerking, en verwerking. Het is dus geen punt, maar een komma.

Het onderzoek en de resultaten tonen aan dat we hard moeten blijven werken aan dit proces. Dat heeft ook nadrukkelijk de aandacht van dit kabinet. Daarom heb ik tijdens de nationale herdenking slavernijverleden aangekondigd dat we alle activiteiten gaan bundelen in een nationale route naar herstel. Dat doen we naar goed voorbeeld van een paar lokale overheden die dat op die manier, echt in volle samenhang, doen, sámen met vertegenwoordigers van de gemeenschappen. We kijken of die acties goed lopen en waar die versterkt en versneld kunnen worden. Maar we kijken vooral hoe we dat gezamenlijk kunnen doen om daarmee onze hedendaagse samenleving verder te versterken en te verrijken.

Daarmee is er dus op dit moment ook geen intentie, zeg ik tegen de heer Eerdmans, om er nieuwe dingen aan toe te voegen. Maar die nationale route naar herstel gaat, denk ik, wel helpen. Na de excuses is een budget beschikbaar gesteld en toen zijn er ook heel veel activiteiten opgezet in Nederland, Caribisch Nederland en in Suriname. Maar er is ook brede behoefte bij de betrokken gemeenschappen om beter te kunnen volgen wat die afspraken opleveren, welke er goed lopen en waar er af en toe een tandje bij kan. Dat doen we dan ook maximaal in gezamenlijkheid met die vertegenwoordigers.

De **voorzitter**:
Heeft u dit punt van uw beantwoording afgerond?

Minister **Jetten**:
Ja.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Wat de minister zegt, is goed. Alleen, dat was er natuurlijk al na het aanbieden van die excuses. Dat is eerder dan wat er nu speelt rond de familiegeschiedenis van de koning. Begrijp ik hieruit dat we gewoon gaan doen wat we na die excuses al van

plan waren te gaan doen en dat er dus niks extra's bij komt? Of wordt er ook nog iets rechtgezet naar aanleiding van de kennis die is opgedaan in dit laatste onderzoek?

Minister **Jetten**:
Ik zou u eigenlijk willen zeggen dat over de excuses van de regering en ook over de excuses die de koning zelf heeft uitgesproken, is gezegd dat het een komma moet zijn. Dat hebben we gemarkeerd en hierna moeten er dus nieuwe stappen volgen. Het onderzoek dat is uitgevoerd, valt wat mij betreft onder die komma. De koning had dit onderzoek helemaal niet hoeven laten uitvoeren. Ik denk dat hij daarmee ook echt een voorbeeld is voor andere koningshuizen in Europa. Als je alle boeken van dit onderzoek uitgeprint op je bureau zet, zou het maar net op dit katheder passen!

Volgens mij zijn we nu in de fase dat iedereen de resultaten van het onderzoek tot zich kan nemen en goed kan bestuderen. Daar gaan echt weer vervolggesprekken, vervolgdebatten en noem het allemaal maar op uit volgen. Dat is volgens mij het proces van heling waar we nu in zitten. Dankzij het initiatief van de koning kunnen we eigenlijk met veel meer inzicht en begrip een goed vervolg aan dat gesprek geven. Een ander initiatief dat nog loopt, is natuurlijk het digitaliseren van de kunstcollectie, zodat partijen in binnen- en buitenland na kunnen gaan hoe bepaalde stukken zijn verworven en of er plekken op de wereld zijn waar een kunstwerk beter thuishoort.

Voorzitter. Het koningspaar viert volgend jaar zijn 25-jarig huwelijk. Bij hun huwelijk in 2002 kreeg het koningspaar het Oranje Fonds cadeau en het Oranje Fonds steunt sindsdien projecten op het gebied van sociale cohesie en participatie. Ik denk dat dat zeer past bij de verbindende rol die het koninklijk paar vervult in de samenleving. Het 25-jarig huwelijk, maar vooral het 25-jarige bestaan van het Oranje Fonds wordt groots gevierd met een evenement in het GelreDome. Daar wordt ook een nieuw fonds voor buurtinitiatieven gelanceerd. Het koninklijk paar wil eigenlijk alles in het teken zetten van het Oranje Fonds en de buurtinitiatieven en niet zozeer in het teken van zichzelf. Via deze weg doe ik de oproep aan alle Nederlanders die vanwege het 25-jarig huwelijk iets speciaals zouden willen doen: steun het Oranje Fonds, zodat het Oranje Fonds het werk met die vele vrijwilligers nog beter kan voortzetten.

Over feestjes gesproken: het Koninklijk Paleis op de Dam is een prachtige plek voor feestjes. Dat heeft een belangrijke functie, ook voor de uitoefening van de functie van ons staatshoofd, zoals in artikel 4 van de Wet financieel statuut van het Koninklijk Huis is beschreven. Het paleis heeft een publieke functie. Enerzijds is het een ontvangstpaleis van het staatshoofd en speelt het een belangrijke functie, bijvoorbeeld bij staatsbezoeken. Anderzijds wordt het door de koning het grootste deel van het jaar opengesteld voor publiek. Ik moet eerlijk bekennen dat ikzelf positief werd verrast door de cijfers die daarbij horen. De Stichting Koninklijk Paleis te Amsterdam stelt zich ten doel om het paleis een zo levendig mogelijke publieke functie te geven en de geschiedenis ervan voor een breed publiek toegankelijk te maken. Inmiddels ontvangt het Koninklijk Paleis Amsterdam meer dan 300.000 bezoekers per jaar. Dat is veel meer dan ikzelf dacht. Ik denk dat heel veel musea en culturele instellingen in Nederland jaloers zijn op dit soort bezoekerscijfers. Het mooie is dat er steeds meer wordt ingezet op onderwijsprogramma's, van primair onderwijs tot mbo en burgerschap. Ik denk dat de oproep van mevrouw Bromet er een is die ik kan overdragen aan de stichting: hoe kunnen we ervoor zorgen dat de aantallen, naast die 300.000 bezoekers per jaar, nog meer stijgen en het paleis een nog levendigere functie krijgt?

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Ik ben als kind ook een keer bij zo'n rondleiding geweest. Ik herinner me daar nog wel delen van. Het is een gebouw dat staat op de prominentste plek van onze hoofdstad, Amsterdam, op de Dam. Maar dat ligt er voor de rest nog een beetje passief bij. Ik vind het hartstikke leuk dat al die mensen gaan kijken naar de pracht en praal van het paleis aan de binnenkant, maar het is ook mooi als een gebouw gewoon gebruikt wordt. Ik bedoel dus dat het niet alleen wordt bekeken, maar ook wordt gebruikt. Ik zou dat nog willen meegeven aan de premier, ook voor degenen die zich bezighouden met de invulling hiervan. Ik weet het niet beter dan de stichting, die zich daarmee bezighoudt, maar het zou mij een lief ding waard zijn.

Minister **Jetten**:
Er luistert vast iemand die hier nog veel meer verstand van heeft mee. Ik denk dat het jubileumjaar Amsterdam 750 liet zien dat je met allerlei actieve tentoonstellingen daar een ander publiek naartoe kan trekken. Dit zijn volgens mij elke keer lessen die de stichting opdoet over hoe je het Paleis op de Dam nog beter kan benutten.

Voorzitter. De vraag die de heer Van den Brink stelde naar aanleiding van het werkbezoek van de commissie voor Koninkrijksrelaties aan Aruba, hoorde eigenlijk bij dat onderzoek. Het is volgens mij voor iedereen, zowel in Europees Nederland als in Caribisch Nederland, heel duidelijk dat voormalig koningin Beatrix, nu prinses Beatrix, zowel voor, tijdens als na haar koningschap een zeer warm hart had en heeft voor alle eilanden van het Koninkrijk. Daaraan twijfelt helemaal niemand, denk ik. Er is voor dit onderzoek echt bij hoge uitzondering gebruikgemaakt van persoonlijke aantekeningenboekjes. Ik wil zelf eigenlijk niet terechtkomen in een situatie waarin wij met elkaar gaan interpreteren hoe die aantekeningen tot stand zijn gekomen en wat de bedoeling daarachter was, want we kennen de context simpelweg niet. Ik wil dus alle speculaties daarover gewoon vermijden. Volgens mij twijfelt niemand aan de enorme inzet van Beatrix voor Caribisch Nederland, in het bijzonder voor Aruba; dat heb ik ook zelf gezegd in mijn contacten met vertegenwoordigers van Aruba.

Tot slot, voorzitter. Laat ik allereerst tegen mevrouw Beckerman zeggen: die brief kwam natuurlijk veel te laat. Dat mag niet nog een keer gebeuren, dus ik zal mijn leven beteren en ervoor zorgen dat u voortaan sneller een reactie van het kabinet krijgt als er moties zijn aangenomen door de Kamer dan wel als er andere aanleidingen zijn om uw Kamer per brief te informeren. Ik heb in die brief proberen toe te lichten waarom ik de reeds aangenomen moties niet kan en wil uitvoeren. Ik heb de redenen daarvoor in de brief geschetst. Maar ik heb daar ook aan toegevoegd dat ik er eigenlijk een andere motivatie bij voel. We lopen namelijk het risico dat we in de begrotingsdebatten rondom de koning in een onvruchtbare dynamiek terechtkomen waarin we elk jaar min of meer de bekende standpunten van Kamerfracties zien langskomen, elk jaar min of meer dezelfde antwoorden vanuit het kabinet krijgen vanwege bijvoorbeeld grondwettelijke redenen, en we ook elk jaar weer over eenzelfde soort moties in een impasse dreigen te komen. Dit terwijl ik vandaag ook in dit debat constateer dat er eigenlijk heel brede waardering is voor ons koningshuis en voor de inzet van het koninklijk paar in zowel binnen- als buitenland. Die waardering is breed en die waardering leeft ook breed in onze samenleving en neemt wellicht ook toe in een verder onrustige wereld.

Maar we willen dat graag ook zo behouden; ook voor de komende decennia wensen we onszelf, denk ik, deze rust en stabiliteit toe. Hoe zorgen we er dan voor dat dat

Koninklijk Huis ook fit is voor dat moderne koningschap? Welke uitdagingen komen daarbij kijken? Waar kunnen we ons wellicht alvast op voorbereiden? Volgens mij helpt het ons als we ons niet blindstaren op één specifiek element of op één element van de bekostiging, maar in de volle breedte kijken: we zijn tevreden en hoe houden we dat ook zo voor de toekomst? Ik vond het mooi dat er werd verwezen naar lessen uit andere landen over hoe je met elkaar tot stabiel langetermijnbeleid kan komen. Het is eigenlijk mijn suggestie in die brief dat we elkaar niet nog een keer gaan uitleggen waarom we in een impasse zitten rondom heel specifieke onderdelen die raken aan het Koninklijk Huis, maar dat we bekijken — daar kan ik bijvoorbeeld een bijdrage aan leveren door op een later moment een wat uitgebreidere brief te sturen — hoe we er op een goede manier invulling aan kunnen geven. Twee van mijn voorgangers, minister-president Kok en minister-president Rutte, hebben dit ook gedaan. Zij hebben destijds met een notitie echt bijgedragen aan stabiel langetermijnbeleid dat de positie van het Koninklijk Huis versterkt, juist passend bij de actuele tijden waarin we leven.

De **voorzitter**:
Bent u daarmee aan het einde gekomen van uw beantwoording?

Minister **Jetten**:
Dat ben ik.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Ik snap dat het voor de koning en voor andere leden van het Koninklijk Huis heel ongemakkelijk is om elk jaar dit debat weer aan te horen en te luisteren naar de discussie over die belastingheffing. Maar dat is natuurlijk wel iets wat terug blijft komen. Ook al zegt de premier het veel breder te gaan bekijken: dit is iets wat heel normaal is in andere Europese landen, dit is iets wat 70% van de Nederlanders wil, dus dit blijft terugkomen. Ik ben wel benieuwd waar dat brede verhaal over gaat. Waar hebben we het dan over? Het komt in een brief naar de Kamer. Wij kunnen er dan zelf voor kiezen om er een debat over te voeren, ook buiten deze begrotingsbehandeling om, natuurlijk. Maar hoe ziet de premier dat nou voor zich en waar heeft hij het eigenlijk precies over?

Minister **Jetten**:
Specifiek over die bekostiging heb ik in de brief toegelicht dat als je de systematiek zou willen wijzigen, daar een tweederdemeerderheid voor nodig is. Dat is dus nogal een complex debat om met elkaar te voeren. Nadat er in opeenvolgende jaren moties zijn aangenomen, blijkt dat die tweederdemeerderheid er niet is. Ik zou het zonde vinden als we elkaars tijd dan gaan verdoen met iets waarvan de uitkomst eigenlijk al vaststaat. Ik zou het ook niet fair vinden richting de Nederlanders die daar vragen bij hebben als we dan allerlei ingewikkelde constructies moeten optuigen om er uiteindelijk wel voor te zorgen dat het Koninklijk Huis op een goede manier zijn taken kan uitvoeren, taken die we van hen verlangen en verwachten.

Hoe zo'n verkenning eruit zou kunnen zien, moeten we juist aan de voorkant niet al te veel invullen of inperken, denk ik. Dat is ook de voorgaande twee keren niet gedaan. We moeten juist in de volle breedte kijken wat er goed gaat, waar er discussie of vragen over leven en hoe je daar op een goede manier een antwoord op kan vinden, zodat we daarmee weer vele jaren vooruit kunnen en niet elk jaar hetzelfde debat met elkaar aan het herhalen zijn.

Ik kan mij dus inderdaad voorstellen dat ik daar een keer wat uitgebreider op inga, zodat u als Kamer daar een gedachtewisseling omheen kan organiseren. Maar ik kan me ook voorstellen dat leden van het parlement zeggen: laat dat initiatief vooral bij ons, zodat wij dat debat kunnen verleggen met een initiatiefnota of wat dan ook. Dan kom ik uiteraard ook graag naar de Kamer om aan dat debat deel te nemen.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Ik vind het best, maar ik weet niet waar het over gaat. Waar hebben we het dan over? We hebben natuurlijk de discussie over de belastingheffing, die elk jaar terugkomt. Ik lees in de brief dat we dan iets breder gaan kijken, maar waar gaat het dan over, over wat voor aspecten van het Koninklijk Huis?

Minister **Jetten**:
Juist door dit de voorgaande keren breed en open aan te vliegen, hebben twee van mijn voorgangers daarover, denk ik, interessante discussies en notities kunnen opleveren. Ik wil daar dus graag met open vizier in gaan.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Eén voorbeeld dan, van iets anders dan de belastingheffing waar de premier dan straks in zijn brief mee komt.

Minister **Jetten**:
Nee. Ook in die voorgaande verkenningen ging het over van alles en nog wat, zeker niet alleen maar over de financiering van het Koninklijk Huis.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Ik krijg misschien een beetje de slappe lach, maar ik kan niet zo veel zinnen bedenken die zo weinig zeggen. Wat zegt de minister-president nou eigenlijk? Waar gaat hij nou precies mee komen? Dit is toch onbegrijpelijk?

Minister **Jetten**:
Ik zeg dat ik de reeds aangenomen moties om mij moverende redenen niet wil uitvoeren, maar ik zie wel dat een groot deel van de Kamer behoefte heeft om een bredere gedachtewisseling te hebben over hoe we die sterke positie van onze constitutionele monarchie behouden, omdat we daar tevreden over zijn, omdat die op breed draagvlak in de samenleving kan rekenen en omdat we die graag voor de toekomst willen behouden.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Dan ga ik het heel concreet proberen. Stel dat je het wilt behouden. Dat kan. Hoort daar dan transparantie bij over de financiën?

Minister **Jetten**:
Ik denk dat transparantie in z'n algemeenheid een groot goed is en dat daar de afgelopen jaren ook al verbeteringen in zijn doorgevoerd, maar dat we moeten voorkomen dat we het werken van het staatshoofd in de weg gaan zitten. Daar zijn, denk ik, de afgelopen jaren de maximale verbeteringen al doorgevoerd, maar dat mag ook onderdeel zijn van een vervolgdebat. Zeker.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Toch vind ik dat wel ingewikkeld. Dit is voor ons natuurlijk hét punt van het debat. Hier zijn jarenlang moties over aangenomen en die worden al jarenlang niet uitgevoerd. We hadden verwacht dat dat nu anders zou gaan, omdat een van de mede-indieners nu de grootste partij is. Dat gaat niet anders en we krijgen best een vaag verhaal, waar we niet echt heel veel wijzer van worden. Het is dus wel heel ingewikkeld om dat in drie keer te moeten doen. Ik word er ook echt niet heel veel wijzer van, wat ertoe leidt dat we straks weer ruzie krijgen met het CDA omdat we er dan toch weer moties over gaan indienen. We kunnen niet anders. Ik ga dan toch iets vragen over die typering "we zitten in een impasse". Waarom? Dit is toch geen impasse? Dit is toch gewoon een kabinet dat weigert om aangenomen voorstellen, soms ook met twee derde meerderheid, uit te voeren. Dat is geen impasse. Dat is gewoon het weigeren van het uitvoeren van meerderheidsbesluiten.

Minister **Jetten**:
Dan toch even in alle scherpte: het is niet zo dat een kabinet per definitie elke motie naar de letter moet uitvoeren. Het is aan een kabinet om, als het dat niet doet, aan te geven waarom het dat niet doet. Ik heb u daar gisteren een brief over gestuurd waarin ik ook uitgebreid op elke motie specifiek ben ingegaan. Ik zou ook richting mevrouw Beckerman willen zeggen dat ze van mij diezelfde moties niet nog een keer hoeft in te dienen. Ik ken de moties. Ik ken ook de aangenomen moties. Dat neem ik dus mee als ik me voorbereid op zo'n eventuele verkenning.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Tal van mijn vragen zijn nog niet beantwoord, waaronder een heel belangrijke: hoe kan deze minister-president vanuit zijn rol als aanwijzingsbevoegde ten aanzien van de coördinatie van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten waarborgen dat die bevoegdheden van de diensten niet worden ingezet tegen personen of organisaties die onwelgevallige opvattingen hebben, het beleid willen veranderen, politieke tegenstanders? Dat vraag ik natuurlijk in het licht van een aantal publicaties van de diensten die onder verantwoordelijkheid van dit kabinet zijn uitgekomen, waarin steeds vaker politieke opvattingen verdacht worden gemaakt. Het spreken over remigratie of het feitelijk constateren van omvolking wordt verdacht gemaakt, binnen de onderzoeksreikwijdte van de AIVD gelegd. Hoe waarborgt de minister-president nu dus dat die bevoegdheden niet worden misbruikt?

Minister **Jetten**:
De inlichtingen- en veiligheidsdiensten voeren hun werkzaamheden uit op basis van een dreigingsanalyse. Op basis daarvan wordt bekeken hoe de capaciteit daar zo goed mogelijk kan worden ingezet. De Tweede Kamer heeft een aparte commissie voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten, die controleert hoe die afweging wordt gemaakt. Daarnaast wordt natuurlijk in verschillende Kamercommissies ook in de volle openbaarheid verantwoording afgelegd over het werk van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten. In Nederland doen zij in principe geen onderzoeken naar politieke partijen of politici. Zij hebben in hun laatste rapporten wel gewaarschuwd voor allerlei vormen van verharding van het publieke debat en wat dat zou kunnen doen, ook met de stabiliteit van de parlementaire democratie. Dat zijn adviezen waar wij allemaal ons voordeel mee kunnen doen.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
De minister-president geeft aan dat de AIVD handelt naar aanleiding van de dreigingsanalyses. Die worden opgesteld door de NCTV onder de directe verantwoordelijkheid en aanwijzingsbevoegdheid van de minister van Justitie. Daar zien we dus in toenemende mate dat politieke tegenstanders, politieke denkbeelden en ideologieën, die op zichzelf niet strafbaar zijn, verdacht worden gemaakt en worden aangemerkt als extremistisch. Ik ben uitgesloten van die commissie van toezicht. Ik kan geen controle houden op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten. De Kamer heeft intern besloten om die informatie, die geheim aan de Kamer wordt verstrekt, niet toegankelijk te maken voor alle partijen. Dus hoe kunnen nu de zorgen die leven bij minderheidspartijen — wij hebben andere zorgen en andere controle- en toezichtsideeën dan heel veel andere partijen — gewaarborgd worden in dat proces?

Minister **Jetten**:
Ook hier gaat de Tweede Kamer over het reglement van de commissie voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten, maar daar wordt — dat weet ik natuurlijk — altijd goed rekening gehouden met een brede afspiegeling van deze Tweede Kamer, met zowel coalitie- als oppositiepartijen. Dat is volgens mij een systeem dat ook regelmatig wordt geëvalueerd en dat nu naar tevredenheid werkt. Er is echt geen sprake van politieke aanwijzingen in het werk van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid dan wel het werk van de veiligheidsdiensten. Dat zijn veiligheids- en inlichtingendiensten die wereldwijd tot de top behoren qua kwaliteit van werk. Daar mogen we heel trots op zijn.

De **voorzitter**:
Tot slot.

De heer **Van Meijeren** (FVD):
Tot slot. Toch constateer ik dat het werkterrein van de AIVD ernstig is verschoven. Waar de AIVD zich voorheen bezighield met personen en organisaties die de wet overtreden — dat is een objectief criterium — komt ze nu aanzetten met vage termen als het "verspreiden van desinformatie", het "verspreiden van complottheorieën" en het "streven naar een parallelle samenleving". In die dreigingsanalyse wordt zelfs gesproken over parlementariërs. Dat leidt toch tot hele terechte vragen? Daar is geen toezicht op. Tot slot breng ik graag even in herinnering dat dit allemaal plaatsvindt op basis van een wet waar het Nederlandse volk in grote meerderheid nee tegen heeft gezegd. Die referendumuitslag is terzijde geschoven en de wet is toch doorgedrukt. Van die wet wordt nu alweer gezegd dat die moet worden uitgebreid. Ook wordt er met spoed een nog verdere uitbreiding aangekondigd, zonder dat de kiezer zich daarover heeft uitgelaten. Dat verhoudt zich ook niet tot de uitgangspunten van een democratie.

Minister **Jetten**:
Er is een Wet bescherming nationale veiligheid door de inlichtingen- en veiligheidsdiensten door dit kabinet vastgesteld en naar uw Kamer verzonden. Ik verwacht dat u daar een zeer uitgebreid debat over gaat voeren en uiteindelijk hier ook democratisch die wet gaat vaststellen dan wel verwerpen.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Ik wil even terug naar de brief over de toekomst van de monarchie. Ik heb in mijn bijdrage gezegd dat de CDA-fractie daar niet op zit te wachten. Wij vinden dat het

buitengewoon goed loopt en zijn hartstikke trots op wat de koning, zijn vrouw en dochter allemaal doen op het moment. Tegelijkertijd geeft u zelf aan dat vorige premiers ook de gelegenheid te baat hebben genomen om daar eens goed over na te denken. Daar ligt natuurlijk nooit een verbod op. Het zou ons wel helpen als u hier de toezegging zou willen doen dat daar op geen enkele manier de intentie achter zit om de ontwikkeling in te zetten naar meer ceremonieel koningschap, zoals al door sommige fracties is gesuggereerd. Zou u dat kunnen toezeggen?

De **voorzitter**:
"Zou de minister-president dat kunnen toezeggen?"

Minister **Jetten**:
Ja, want dat vind ik echt een andere politieke discussie. Daar leent zo'n verkenning zich niet voor.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Ik had ook nog een vraag gesteld aan de premier over die brede verkenning naar een toekomstbestendig koningshuis. Is de brief, zoals hij eerst voorlag, afgezwakt, zoals RTL bericht vanavond? Klopt dat? Want ik hoor de woordvoerders allemaal zeggen dat ze er niets van afweten. Klopt dat? Want ik hoor de woordvoerders allemaal zeggen dat ze er niets van afweten.

Minister **Jetten**:
Dat laatste klopt ook. Ik ben ook in mijn vorige rol als minister altijd heel strak geweest; ik ga met niemand conceptbrieven delen. Ik maak een Kamerbrief en als ik die op een gegeven moment goed genoeg vind, gaat mijn handtekening eronder en gaat die op hetzelfde moment naar alle 150 Kamerleden.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Ik heb een vraag over de formulering in de brief zoals die verstuurd is. Ik heb een motie gemaakt. Dat is een verzoek om te starten met een brede verkenning over een toekomstbestendig koningshuis en op basis hiervan concrete voorstellen in kaart te brengen. Is dat dan precies wat de premier bedoelt met de formulering zoals hij die in de brief opschrijft? Of gaat dit wat ik net voorlees verder?

Minister **Jetten**:
Ik zou het, denk ik, in twee stappen doen: eerst die verkenning met een aantal analyses en eventuele aanbevelingen, en dan, op basis van een debat dat ik met uw Kamer voer, kijken of er aanleiding is om dan ook concrete voorstellen uit te werken.

De **voorzitter**:
Afrondend.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Ik zou graag ja of nee willen horen. Ik ga anders die motie zo meteen indienen.

De **voorzitter**:
Dat kan op zich sowieso.

Minister **Jetten**:
Ik heb dezelfde intentie, maar ik doe het dus in twee stappen. Dan krijgt u dus volgens mij het eerste deel van wat u net volgens mij aan mij voorlas.

De **voorzitter**:
Mevrouw Beckerman.

Minister **Jetten**:
Dat is als ik mevrouw Bromet goed heb begrepen. Ik probeer heel goed te luisteren.

De **voorzitter**:
Mevrouw Beckerman heeft een interruptie. Dan gaan we verder met de tweede termijn van de Kamer.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Ik probeer ook scherp te krijgen wat we nou eigenlijk krijgen. Er werd een brief toegezegd. Er werd ook iets over een verkenning toegezegd. Er werd net gezegd dat die in twee delen komt. Het duizelt mij een beetje, ook met dat gesprek dat in die brief stond. Wanneer krijgen we dit nou?

Minister **Jetten**:
Ik ga dit de komende tijd uitwerken en zorgen dat u begin volgend jaar een eerste brief van mij krijgt, zodat u met elkaar van gedachten kunt wisselen over hoe u daar als Kamer een vervolg aan wilt geven.

De **voorzitter**:
"Zodat de Kamer daar …"

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Oké. Is dat deel één, of is dat ook al zeg maar de richting waaraan gedacht wordt als het gaat om het werken aan een toekomstbestendig koningshuis?

Minister **Jetten**:
Wat mij betreft zou het eerst de analyse zijn, zodat we daar met elkaar over van gedachten kunnen wisselen. Als er dan voldoende steun in de Kamer is voor bepaalde denkrichtingen, ga ik daar vervolgens gericht mee aan het werk. Anders komen we in dezelfde dynamiek als met moties, die we nu juist willen doorbreken. Dat willen we doen door met elkaar te kijken of we een beetje een rustige weg voorwaarts kunnen vinden, in het licht van stabiel langetermijnbeleid, hier in deze Kamer en met alle verschillende denkbeelden die er zijn over onze prachtige constitutionele monarchie.

De **voorzitter**:
Tot slot.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Tot slot. Stel dat we over ongeveer een jaar dit debat opnieuw hebben. Nou ja, dat weten we zeker. Waar staan we dan? Wat voor debat hebben we dan? Er wordt nu gezegd dat we in een impasse zitten en dat het de hele tijd over dezelfde moties gaat. Welk debat hebben wij over precies een jaar?

Minister **Jetten**:
Ik hoop dat we dan een debat hebben dat we meer in samenhang kunnen voeren, dus niet alleen over de vraag of motie x of y wel of niet is uitgevoerd.

De **voorzitter**:
Ik dank de minister-president voor zijn bijdrage in eerste termijn. Ik geef het woord aan mevrouw Bromet voor haar tweede termijn namens de fractie van PRO.

Termijn inbreng

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Voorzitter. Ik zei in mijn eerste termijn dat het me heel moeilijk lijkt om premier te zijn. Dat zag ik net ook. Vandaar deze motie; misschien helpt die.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de Kamer meermaals moties heeft aangenomen ten aanzien van elementen die zien op de bekostiging, transparantie en de belastingvrijdom van het koningshuis;

overwegende dat er in de samenleving breed draagvlak is voor het koningshuis en er tegelijkertijd richting de toekomst behoefte is aan modernisering;

verzoekt de regering om te starten met een brede verkenning over een toekomstbestendig koningshuis en op basis hiervan concrete voorstellen in kaart te brengen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Bromet en Belhirch.

Zij krijgt nr. 4 (37020-I).

Dank u wel, mevrouw Bromet. Het woord is aan mevrouw Den Hollander namens de VVD in tweede termijn.

Mevrouw **Den Hollander** (VVD):
Dank, voorzitter. Ik zou eerst de minister-president willen bedanken voor de uitgebreide beantwoording van de vragen die de andere fracties vooral hebben gesteld in de eerste termijn.

Wij hebben één motie.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat een kabinetsformatie direct na verkiezingen een aanvang neemt door het aanwijzen van een verkenner door de Tweede Kamer;

overwegende dat de Raad van State in 2023 geadviseerd heeft om de functie van de verkenner toe te kennen aan een vast ambt;

overwegende dat het staatshoofd in ons staatsbestel een neutrale en onafhankelijke positie inneemt en boven de partijen staat;

van mening dat het om diverse redenen goed is dat in de verkenningsfase van de kabinetsformatie, na een verkiezingscampagne, de Kamer niet zelf het voortouw heeft;

verzoekt het Presidium de Kamer een wijziging van het Reglement van Orde voor te leggen die ertoe leidt dat bij de start van een kabinetsformatie, zijnde de verkenningsfase, de eerste verkenner door het staatshoofd wordt aangewezen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Den Hollander, De Kort, Bikker, Stoffer, Tijs van den Brink en Vermeer.

Zij krijgt nr. 4 (37020-III).

Dank u wel. Het woord is aan meneer Eerdmans voor zijn bijdrage namens JA21 in de tweede termijn.

De heer **Eerdmans** (JA21):
Voorzitter, dank je wel. Ik wil de minister-president bedanken voor de antwoorden. Grotendeels kan ik daar vrede mee hebben.

Ik ben eigenlijk een vraag vergeten te stellen in de eerste termijn, dus met uw permissie, voorzitter … Het gaat over de nevenfuncties van de Oranjes. Wij zijn daar namelijk in het verleden best kritisch op geweest. Premier Schoof heeft die ingewikkelde positie van de Koning en het koningshuis erkend. Hij kondigde een onderzoek aan om de nevenfuncties van de Oranjes elk jaar te evalueren. Zo wordt de schijn van belangenverstrengeling voorkomen. Ik heb ernaar gezocht, maar ik kon het niet vinden. Volgens mij moet de eerste evaluatie er toch zijn. Wordt die uitgevoerd? Zo ja, wat zijn de resultaten? Kan ik die ergens vinden?

Dank je wel.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Het woord is aan de heer Tijs van den Brink namens het CDA in de tweede termijn.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Dank u wel, meneer de voorzitter. Ik dank de minister-president voor zijn beantwoording in de eerste termijn. We zijn blij met de toezegging dat het kabinet en de minister-president strakker en strenger gaan appreciëren. Heel goed. Ga dat vooral doen. Dank ook voor de toezegging, minister-president, dat de verkenning waaraan u gaat werken, niet gaat over het ceremoniëler maken van het koningschap. Dan ga ik nu iets doen waar ik eigenlijk een hekel aan heb, namelijk: een motie indienen. Maar deze gaat heel veel opleveren!

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat ondanks herhaalde pogingen om het tij te keren de omvang van de Rijksoverheid jaar op jaar toeneemt;

overwegende dat een belangrijke oorzaak van de alsmaar uitdijende Rijksoverheid bij de Tweede Kamer zelf ligt, doordat de Kamer steeds meer moties indient;

overwegende dat een eerder voorstel voor een motiequotum niet op steun kon rekenen van een meerderheid van de Kamer;

verzoekt het Presidium een eenvoudig voorstel voor een motiequotum van twee moties per debat per fractie uit te werken,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door de leden Tijs van den Brink en Bontenbal.

Zij krijgt nr. 5 (III).

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Er wordt in deze motie geen onderscheid gemaakt tussen grote fracties en kleine fracties. Mijn fractie, PRO, met twintig zetels, mag dan net zoveel moties indienen als Mona Keijzer.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Ik ben voor alles wat het aantal moties terugdringt. Twee per debat is twee per debat, voor elke fractie.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Dat vind ik oneerlijk.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Daar kan ik niks aan doen.

De heer **Eerdmans** (JA21):
Ik heb de heer Bontenbal deze constructie ook eerder horen voorstellen. Wat is nou de gedachte achter twee moties per debat in plaats van 150 per jaar? Dan kan je namelijk als fractie, hoe groot of klein je ook bent, bepalen: dat vind ik een belangrijk debat en daar dienen we er acht in en de volgende sla ik over.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Als meneer Eerdmans verder wil gaan met 150 per jaar, zouden wij dat fantastisch vinden. Maar wij dachten: we moeten voorzichtig beginnen en niet te grote stappen in een keer zetten. Twee per debat zou wat ons betreft al een vooruitgang zijn.

De heer **Eerdmans** (JA21):
Ik bedoel het even los van het hele idee van het quotum. Daar ben ik persoonlijk overigens wel gevoelig voor, maar mijn fractie niet — dat zeg ik er maar even bij. Ik

zou juist denken: laat aan de fractie de keuze waar je je munitie op inzet. Is dat niet een gedachte die kan overheersen in het verzoek aan het Presidium?

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Die gedachte kunnen we meegeven aan het Presidium. De Voorzitter zit hier, dus die heeft deze gedachte gehoord. Als hij zegt een beter idee te hebben, dan zijn wij ervoor. Maar we zijn uit op het beperken.

De **voorzitter**:
De heer Eerdmans ook. Hij is ook lid van het Presidium.

De heer **Tijs van den Brink** (CDA):
Kijk eens aan! Dat komt helemaal goed.

De **voorzitter**:
De heer Eerdmans zit hier vandaag natuurlijk namens JA21.

Het woord is aan mevrouw Beckerman namens de SP als laatste spreker van de zijde van de Kamer.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Voorzitter. "In samenhang" zijn geloof ik dé woorden van dit debat. Ik dacht: laten we dan constructief zijn. Als de minister-president nou toch met een analyse gaat komen, laat ik dan ook meteen, in samenhang, een start maken met het uitvoeren van die moties. Een start! Dan weten we wel wat ervoor nodig is. Dat is ook altijd wel wat je moet doen. Je kunt dat niet meteen helemaal klaar hebben. En anders duurt het heel lang. Het is ook heel mooi, omdat de minister-president het dan binnen deze termijn allemaal misschien wel kan uitvoeren. Ik vermoed van niet, maar het zou goed zijn om hier wel tempo mee te maken.

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de volgende moties wel zijn aangenomen, maar niet worden uitgevoerd:

- de motie over het opheffen van de vrijstelling van inkomstenbelasting voor de leden van het Koninklijk Huis (36410-I, nr. 11);
- de motie over een substantiële verbetering doorvoeren in de publieke verantwoording over de uitgaven ten laste van de rijksbegroting die betrekking hebben op het Koninklijk Huis (36600-I, nr. 7);
- de motie over een voorstel uitwerken voor de invulling van een ceremonieel koningschap (36600-I, nr. 6);

verzoekt de regering een start te maken met de uitwerking van de aangenomen moties,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:
Deze motie is voorgesteld door het lid Beckerman.

Zij krijgt nr. 5 (I).

Dank u wel. Mevrouw Beckerman, u heeft nog een interruptie van mevrouw Bromet. U dacht er al vanaf te zijn.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Is dit een motie die vraagt om aangenomen moties uit te voeren? Zo komen we wel aan die stapel moties, denk ik.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
De vraag is: moet je dat dan doen? Maar als je het niet doet, wat gebeurt er dan? Moeten we het als fracties maar gaan accepteren dat moties die keer op keer worden aangenomen niet worden uitgevoerd? Ik zie de heer Van den Brink knikken en zeggen: moet je hier nou een motie over indienen? Blijkbaar wel! Want als aangenomen moties niet worden uitgevoerd, gaan wij ons er niet bij neerleggen. Wij veranderen niet van standpunt op dit onderwerp omdat onze aangenomen voorstellen niet worden uitgevoerd.

Mevrouw **Bromet** (PRO):
Dat begrijp ik. Ik ben het daar ook mee eens. Ik vond de heer Van den Brink net ook veel te makkelijk zeggen dat een motie niet uitgevoerd hoeft te worden. Wat zijn wij dan nog als Kamer? Wat kunnen wij dan nog? Zeker vanuit de oppositie gedacht. Vroeger werd weleens gezegd dat op een niet-uitgevoerde motie maar één andere motie volgt.

Mevrouw **Beckerman** (SP):
Het is feitelijk zo dat het kabinet — dat heeft de minister-president natuurlijk ook gezegd, hè — kán zeggen een motie niet uit te gaan voeren. Daar is een hele procedure voor. Ik vind het lastig dat we het debat nu weinig op de inhoud kunnen voeren. Ik heb ook uitgelegd waardoor dat komt, namelijk door de brief die pas gisteren kwam en die eigenlijk alleen maar gaat over die drie recente moties, maar die nog geen vooruitblik bevat van wat deze minister-president nou eigenlijk vindt en wat zijn mening is. Het is alleen maar een procedureel antwoord over die gewogen meerderheden — natuurlijk zit daar iets meer bij — terwijl wij ook een motie noemen die op dat moment wel een tweederdemeerderheid had. Moeten we daar nu meteen een hard oordeel over vellen? Ik probeer deze voorstellen nog één keer op inhoud wél aangenomen te krijgen, zodat we dit debat de komende maanden beter kunnen voeren. Ik vind wel dat dit, los van het inhoudelijke punt, heel erg cruciaal blijft: als het je als oppositiefractie lukt om een meerderheid te vinden, is het belangrijk dat daarnaar geluisterd wordt, zeker door een minderheidskabinet.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Ik schors een paar minuten voor de beantwoording van de minister-president.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

De **voorzitter**:
Ik heropen de vergadering. Ik geef het woord aan de minister-president.

Termijn antwoord

Minister **Jetten**:
Voorzitter. De vraag van de heer Eerdmans …

De **voorzitter**:
Mevrouw Belhirch!

Mevrouw **Belhirch** (D66):
Sorry, voorzitter. Ik wilde graag mededelen dat ik de motie van mevrouw Bromet graag wilde medeondertekenen. Dat is met haar afgesproken.

De **voorzitter**:
Wij gaan dat noteren. Bij dezen. Dank u wel. De minister-president.

Minister **Jetten**:
Voorzitter. De vraag van de heer Eerdmans dus. Bij nevenfuncties of mogelijke nevenfuncties wordt vooraf goed gewogen of die nevenfunctie passend is. Daarnaast is het aan de betrokken vakminister om periodiek met het lid te evalueren of die nevenfunctie ook bevalt en of die niet tot nieuwe inzichten dan wel tot conflicten leidt. Die evaluaties worden dus periodiek uitgevoerd, maar dat is echt een gesprek dat de vakminister voert met de betreffende persoon die die nevenfunctie uitvoert. Er is dus geen overkoepelende evaluatie die ik ook met uw Kamer kan delen. Het klopt dus, in die zin, dat de heer Eerdmans die evaluatie niet in de stukken heeft teruggevonden.

De heer **Eerdmans** (JA21):
Nee, dan was het inderdaad onvindbaar. Dat verklaart een boel. Maar ik dacht juist dat premier Schoof had gezegd dat jaarlijks te gaan doen, met het idee om dat ook publiekelijk te maken. Het werd namelijk ook onderdeel van het publieke debat.

Minister **Jetten**:
Jaarlijks is inderdaad een vorm van periodiek. Soms kan het vaker, maar in principe vinden die gesprekken één keer per jaar met de betreffende uitvoerder van de nevenfunctie plaats.

De heer **Eerdmans** (JA21):
Maar krijgen wij dan bijvoorbeeld inzicht als dat tot veranderingen leidt, dus bijvoorbeeld als nevenfuncties worden opgezegd?

Minister **Jetten**:
Er wordt natuurlijk altijd gecommuniceerd over het aangaan dan wel beëindigen van nevenfuncties.

Voorzitter. Er zijn vier moties ingediend, maar bij twee daarvan zal ik me onthouden van een oordeel, aangezien dat verzoeken zijn aan de Kamer of aan het Presidium.

Over de motie op stuk nr. 4 (37020-I) van mevrouw Bromet hebben we, denk ik, uitgebreid in het debat gewisseld. Ik zie daarbij een stapsgewijze aanpak voor me, waarin ik een notitie voorbereid die lijkt op de aanpak die de premiers Kok en Rutte destijds hebben toegepast. Het kan bijvoorbeeld ook denkbaar zijn om de Raad van State eens om advies te vragen, om ook daarmee het debat dat we hier voeren verder te verrijken en te verbreden. Daarmee zou je kunnen zeggen dat ik deze

motie oordeel Kamer kan geven, maar dan wel met de toelichting die ik er zonet bij heb gegeven.

De **voorzitter**:
Ik zie een subtiele knik van mevrouw Bromet.

Minister **Jetten**:
De motie op stuk nr. 5 (37020-I) ontraad ik daarom, onder verwijzing naar de motie op stuk nr. 4 (37020-I).

De **voorzitter**:
Dank u wel. Daarmee zijn we aan het einde gekomen van de tweede termijn van de zijde van de regering van de begroting van de Koning en de begroting van Algemene Zaken.

De algemene beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**:
Over de ingediende moties zal aanstaande dinsdag worden gestemd. Ik dank de minister-president voor zijn aanwezigheid in de Tweede Kamer en de leden voor het gevoerde debat. Ik sluit de vergadering van woensdag 28 oktober.

Sluiting

Sluiting 19.27 uur.